

DİYARBAKIR SİYASAL VE SOSYAL
ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ

ENSTİTUYA DİYARBEKİRÊ BO
LÊKOLÎNÊN SIYASÎ Û CIVAKÎ

DİYARBAKIR INSTITUTE FOR POLITICAL
AND SOCIAL RESEARCH

PERWERDE DE TETBÎQÊ ZIWANÊ DAYÎKE

7

BROŞURÊ “VERÎ ZIWANÊ DAYÎKE”

DİYARBAKIR SİYASAL VE SOSYAL
ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ

ENSTİTUYA DİYARBEKİRÊ BO
LÊKOLÎNÊN SİYASÎ Û CIVAKÎ

DİYARBAKIR INSTITUTE FOR POLITICAL
AND SOCIAL RESEARCH

Mimar Sinan Cad. Aslan Apt. B Blok No: 12
Yenişehir/DİYARBAKIR
T: +90 412 228 14 42
F: +90 412 224 14 42
www.disa.org.tr
info@disa.org.tr

VERÎ ZIWANÊ DAYÎKE
WEŞANÊ DİSA

ISBN: 978-605-5458-15-7

Rêzebroşurê Verî Zivanê Dayîke parçeyêkê projeyê Berzkerdişê Haydariya Derheqê Perwerde de Zivanê Dayîke û Çutziwanîye yo ke Enstîtuya Cigêrayîşanê Sîyasî û Sosyalan ya Diyarbekirî (DİSA) îdare kena. Nê rêzebroşurê ke ma şeş qîsman de plan kerdî, badê, ma nînan ra tayê meqaleyî weçinayî û di broşurê bi kirdkî (zazakî) zî amde kerdî, bi no qayde hûmara rêzebroşuran resa heşt. Broşuran de mewzûyanê sey têkilîya miyanê perwerdeyî û zivanê dayîke de, miyan ra wedartişê seypênêbiyayîşê komelkiyan (toplumsal eşitsizlikler) de rolê perwerdeyê bingehê zivanê dayîke ser o, cayê zivanê dayîke cuya sosyalî, kulturî û sîyasî de melumatê muhimî pêşkêş benê. Merdim eşkeno nê broşuran adresa www.disa.org.tr ra zî peyda bikero. Muhtewaya nê broşurê ma yê ke hûmara hewtin o, her hirê hûmaranê ma yê verênan ra arê dîyayê û nînan ra yew bitaybetî Netîce Altun ra ameyo telebkerdiş. Nê meqaleyî Roşan Lezgîni tirkî ra çarnayî kirdkî (zazakî) ser. Na xebate hetêk ra zî vernîya kirdkî akena ke sey zivanêkê akademîkî zî bêro şuxulnayene. Ma bi zerrweşiye pêşkêş kenê. Seba mîzanpajî û amadekerdişê qapaxan ma Emre Senanî rê û Fatma Tulum Eryoldaş rê sipas kenê. Seba fotografan zî ma Weysel Aydenizî rê sipas kenê. Seba peydakerdişê broşurê Verî Zivanê Dayîke adresa <http://www.disa.org.tr/onceanadilîz.pdf> ziyaret bikî yan zî bi wasitayê melumatânê têkilîye yê cêrînan ma reyde bikewîn îrtîbat.

Cayê çapkerdişê: Ege Basım Matbaa ve Reklam Sanatları

Copyright © Kanûne 2012

Broşurê Verî Zivanê Dayîke sey gamêka projeyê Berzkerdişê Haydariya Derheqê Perwerde de Zivanê Dayîke û Çutziwanîye yê Enstîtuya Cigêrayîşanê Sîyasî û Sosyalan ya Diyarbekirî (DİSA) ke hetê fonê Marta yê Serbalyozxaneyê Hollanda ra yena destekkerdiş, hetê M. Şerif Derince ra amade beno. Fîkrê ke nê meqaleyan de estê beno ke motamot bi fikrê DİSA yan zî Serbalyozxaneyê Hollanda reyde pênegêrê. Eke çîme bi hawayêko akarde bêro nişandayene kopyakerdiş û vilakerdişê înan serbest o.

Bi ardîmê

Kingdom of the Netherlands

HEINRICH
BÖLL
STIFTUNG
DERNEĞİ
TÜRKİYE
TEMSİLCİLİĞİ

**PERWERDE DE TETBÎQÊ
ZIWANÊ DAYÎKE**

Qirkerdişê Ziwanîye?

Ziwanê Dayîka xo de Heqê Dîyayîşê Perwerdeyî yê Domanan

Êdî ma hîna bileztir ziwanan mirênênê. Ma ke biresîn serra 2100, teqriben 7000 hezarî ziwananê ke ewro ciwiyênê ra beno ke se ra 90-95ê xo çin bibê yan zî hetê neslê neweyî ra nêrê musayîş.

Zafê ziwananê binê tehlukeyî de hetê qebîleyanê cayîyan (yerli) ra yenê qiseykerdiş. Eke nê ziwanî kîştâ perwerdeyî de bi metodanê bînan zî nêrê destekkerdiş û xurtkerdiş do vîndî bibê. Eke hedefê programê Seba Her Kesî Perwerde (SHP) pratîze bibo do gelek domanî nêzdiye ra dest bi wendegehî bikerê. La zafê domananê cayîyan û domanê aîdê grûba eqalîyetî (û welatanê Afrîka de ke zafê ziwanê resmî, yew ziwanê Rojawanî de domanê grûbanê zafan) mecbur manenê ke ziwanêkê teberê ziwanê dayîka xo de perwerde bivînenê. Sewbîna alternatîfê xo zî çin o: çunke wendegehê ke ziwanê dayîka înan de perwerde bidê çin ê.

Zafê aîle û sîyasetkarî perwerdeyê ziwanêkê serdestî (exlebê xo îngilizkî) de “tercîh” kenê. Oxro ke ci ra haydar nîyê ke nê tercîhê înan netîceyê cigêrayîşanê zanistîyan ke babeta musayîş û çutziwanîye de vejîyayê meydan reyde binakokî (çelişki) yê. Tew ser de zî xebera înan ci ra çin a ke ê heqê yew domanê ke sey heqêkê însanî ganî ziwanê dayîka xo de perwerde bivîno îhlal kenê.

Vîndîbîyayîşê firsendê perwerdeyî

Tayê cigêrayoxî vanê, xora bi hawayêko “tebîî” tayê ziwanî çin benê, çunke nê ziwanî nêeşkenê xo adapteyê esrê teknolojiyê post-modernî bikerê yan zî kesê ke nê ziwanan qisey kenê seba ke xo biresnê tayê ziwananê bînan (bitaybetî ziwanê serdestan) yê ke hîna vêşî îmkanan pêşkêş kenê, keremê zerrîya xo ra fek ziwanê xo ra veradanê. Aîleyî, amaye de seba domananê xo perwerde û îmkananê karî gênerê verê çimî û tercîh kenê ke keyeyê xo de bi ziwanê dayîka xo qisey nêkerê. Ma nêeşkenê nê sedemî ra kesî şermezar bikîm, çunke destpêk de wina aseno ke na rewşe faydeyê domanî de ya. Baş o, heqîqeten doman naye ra îstîfade keno? Cigêrayîşê ke welatanê cîya-cîya yê dînya de gelek domananê şaranê cayîyan û eqalîyetan ser o ameyê kerdîş nîşan danê ke sistemê perwerdeyî ke bi yew ziwano bingehîn yan zî bi tek ziwanî yeno kerdene de hetê domanan ra netîceyanê negatîfan ano meydan. Eke ma di nimûneyan bidîm: Wendeکارê Inuitî ke Kanada de bi îngilizkî perwerde benê, badê perwerdeyê new serran bi zor resenê sewîyeya sinifê çarine; eynî şekl de Awusturalya de seba domananê aborjînan vernîya perwerdeyêkê serkewteyî de astengo tewr gird îngilizkî ya.

Goreyê cigêrayîşan ra;

* Doman ziwane ke tewr rind zano de perwerde bibo hîna baş museno.

* Amerîka de, domanê ke şinê wendegehanê ke bingehê ziwane dayike ser o bi diziwanîye perwerde benê, domanê ke şinê wendegehanê ke bi tek ziwani yanî bi îngilizkî perwerde benê ra hîna bileztir îngilizkî musenê û wendegeh de hîna serkewte yê.

* Cigêrayîşê tewr girdî ke hetanî ewro domananê mensubê eqalîyetanê ziwani (dîsel azînlîk) ser o ameyê kerdîş nîşan danê, yew domano ke ziwane dayika xo de demeyêko derg perwerde dîyo hetê xo resnayîşê diziwanîye û serkewtena wendegehî de sewîyeyêka hîna başe de yo.

Vîndîbiyayîşê zanayîşanê ke dewamkerdişê heyatî de elzem ê

Ekosîstemanê ke texrîb nêbîyê (sey daristananê varanî yê Amazonan, Borneo û Paua Gîneya Newîye) de tena cayî (yerliler) û şarê edetî (gelenksel halklar) ciwîyenê. Eke ziwane nê şaran vîndî bibê, zanayîşê derheqê pawitişê ekosîstemê zengîniye de zî do vîndî bibê şîrê. Nê zanayîşê tîbî ke babetanê sey dewamkerdişê cuya însanî (ma vajîm, nebatê ke warê tîbî de yenê bikarardiş) zî gênê xo zere, seba ke nê ziwananê ke vîndî benê de ameyê kodkerdiş, nê ziwanan reyde do vîndî bibê şîrê. Nê rîyî ra, esas bi mirênayîşê ziwanan şertê ke rîyê dinya de seba ciwîyayîşê înasnan elzem ê zî ma çin kenê.

Vîndîbiyayîşê ziwanan, mumkin o ke merdim sey jenosîdê ziwani zî bivîno. Domanê ke mensubê şaranê cayîyan yan zî grûbanê eqalîyetan ê, eke perwerdeyê yew ziwane ke ê nêzanê înan ser o bêro ferzkerdiş, panc tarîfê jenosîdî (soykırım) ke Peymana Astengkerdiş û Cezakerdişê Sucê Jenosîdî yê Yewîya Miletan (Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Engellenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi) de ca gênê (E793, 1948) ra di heban de pêgênê (örtüşüyorlar):

Made II (e): domanê aîdê grûbêk bi zor neqlkerdişê mîyanê grûbêka bine û made II (b) endamê grûbêk bi hawayêko cidî zararê ruhî û fîzîkî bivîne, nînan rê rayîr akardiş.

Domanê mensubê şaranê cayîyan û grûbanê eqalîyetan ganî ziwane dayika xo de perwerde bivîne û ziwane resmî yê welatê ke tede ciwîyenê zî bi perwerdeyêko rast sey ziwane diyin bimuse. Yanî ziwaneke diyin neke herinda ziwane dayika înan de, ganî sey îlaweyêkê ziwane dayika xo bimuse.

Tove Skutnabb-Kangas

Unîversîteya Roskilde, Danîmarka
Unîversîteya Abo Akademî, Vasa, Finlanda
skutnabbkangas@gmail.com

Sewbîna zî biewnîn: *Genocide in Education – or Worldwide Diversity and Human Rights? (Perwerde de Qirkerdiş- yan zî Pêroyîya Cihani de Zaftewirîye û Heqê Însanan?) Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum, by Tove Skutnabb-Kangas, 2000*

Cînsiyetê Komelkî, Ziwan û Beşdariye

Sîstemê perwerdeyî ke seba domananê serdestan tanzîm bîyê, domananê mensubê grûbanê bînan teber (dîşlama) kenê. Bitaybetî domanê kêneyênî berpîrsîyarîyê ke keye de înan ser o bar benê û reftarîya negatîfe (olumsuz tutum) ya aîle û malimanê înan ver hîna vêşî maruzê teberkerdişî (dîşlanma) benê.

Xebatê ke demê peyênan de cayanê cîya-cîyayan yê dinya de ameyê kerdîş nîşan danê, çiqas ke mensubê grûbanê cîyayan sewîyeya ameyeyê xo yê ekonomîkî (gelir düzeyi) û kokê xo yê etnîkî cîya bo zî, stratejîyê hîrayî ke bîngêhê zîwanê dayîke ser o bi dizîwanan benê de nîsbet bi domananê lajînan domanê kêneyênî hîna zêde îstîfade kenê. Cîgêrayîşê ke Gîne-Bissau, Nîjer û Mozambîk de virazîyayê wendegehanê çut-zîwanîyan de kêneyî hîna vêşî qeyd benê, tekrarkerdişê eynî sinifî kêneyan de hîna kêmi yo, goreyê kêneyanê ke wendegehan de zîwananê dayîka xo ra cîya sewbîna zîwan de wanenê ra hîna serkewte wendişê xo dewam kenê. Bêguman cîgêrayîşê çendînî û senînî (nicel ve nitel) ke goreyê tesnîfkardişê cînsiyetî ra benê ganî hîna vêşî bibê, la netîceyê heme cîgêrayîşanê ke estê nîşan danê, eke domanê kêneyênî zîwanê dayîka xo de perwerde bivînê wendegeh (okul) ra hîna vêşî îstîfade kenê. Sedemê naye wina îzeh beno:

Domanê kêneyênî hîna vêşî wendegeh de qeydê xo virazenê

Eke kêneyê înan eşkenê zîwanê ke ê pê qisey kenê de perwerde bivînê û wendegeh de hurmet nîşanê erjanê înanê kulturî bidîyo, aileyî hîna vêşî bawerîya xo bi ê sîstemî anê. Îlaweten, fikrê muhafezekarî yê sey eke domanê kêneyênî şîrê wendegeh nêbenê endamê başî yê komelî (toplum), nêbenê dadî yan zî hemserê (eş) başî, tetbîqkerdişê programanê perwerdeyî yê dizîwanîyan reyde yenê munaqeşekerdiş. Sey nimûneyî, Barâ û Gîne Bissau de bi tetbîqkerdişê programanê perwerdeyê dizîwanîye eke domanê kêneyênî perwerdeyêko formel bigîrê zî ancî mumkin o ke bibê endamê başî yê komelî, bibê dadî û hemserê başî û rewşa xo hîna baş bibo de ebeweynî îqna bîyî. Bi no qayde, bi wendegehanê ke bîngêhê zîwanê dayîke ser o perwerde danê, nîsbetê wendegehan de qeydkerdişê domananê kêneyênan berz bîyo.

Hîna vêşî destekê ebeweynan

Gama ke mîyanê aîle û domanan de problemê têkilîye (iletîşim) çin bo, aileyî hîna zaf domananê xo de eleqedar benê, malimanê domananê xo reyde hîna zêde têkilî ronanê û hîna vêşî beşdarê prosesanê qerargirewtîşanê wendegehî benê. Sey nimûneyî, Mozambîk

de averberdişê mufredatî de û tanzîmkerdişê dorûverê wendegehî de ardimê ebeweynanê domananê Xai-Xai yê diziwanîyan bîyo.

Kêmîyayîşê îstîsmarê domananê kênayênan

Malimê ke wendekaranê xo reyde wayîrê eynî taybetîyanê ziwani û kulturî yê, hetê komelî (toplum) ra hîna asan yenê kontrolkerdiş. Coka îhtîmalê hetê cinsî yan zî sewbîna şekl de îstîsmarkerdişê domananê kênayênan hetê maliman ra hîna nizm o. Mozambik de, wendekarî malimanê diziwanîyan ra bi termanê eqrebatîye yê sey “apo” yan zî “xalo” xîtab kenê. Heto bîn ra nê malimî nîsbet (oran) bi malimanê ke ziwane serdest portugalkî (Portekizce) qîsey kenê ra hîna vêşî eşkenê aîleyanê wendekaran reyde têkilîyêka pête saz bikerê. Sewbîna zî, perwerdeyê diziwanîye ke bîngêhê ziwane dayîke ser o beno de rewşa psîkolojîke ya domananê kênayênan ser o tesîrêko pozîtîf keno. Bi no qayde domanê kênayêni hîna baş musenê, xo ra bawer benê û xo birêz vînenê, derheqê amayeyî de hedefanê hîna berzan xo rê nîşan kenê û nê heme çî serkewtişê wendegehî de tesîrêko musbet kenê. Eke ma bi kilmîye xulasa bikîm, programê perwerdeyî eke ziwani yan zî ziwano ke domanî tewr baş eşkenê tede têkilîye ronê ser o bêrê ronayene, heme wendekaran rê bitaybetî zî domananê kênayênan rê zaf faydeyê xo beno.

Unîversîteya Stockholmî

Merkezê Musayîş û Musnayîşî, Swêd
carol.benson@upc.su.se

Sewbîna zî biewnîn: *Girls, Educational Equity and Mother Tongue-based Teaching*, by Carol Benson, UNESCO, Bangkok, 2005
www.unescobkk.org/elib/publications/Girls_Edu_Equity

Perwerde de Bikarardîşê Ziwane Dayîke û Modelê Bikarardîşê

Gama ke vanê perwerdeyê diziwaniye yan zafziwaniye, behsê gelek modelanê ke bi nameyanê cîya-cîyayan name benê yeno kerdiş. Nê modelan ra tayêne de ziwane dayîke tena ziwaneke diyinî de prosesê vîyarîyayîşê perwerdeyî (modelê vîyarîyayîşî) de yeno bikarardîş, modelanê bînan de zî ziwane dayîka xo reyde musayîşê ziwananê bînan û pêardîş û pawitişê rewşêka zafziwaniye (modelê pawitişî) esas yenê girewtîş. Naye gore, modelê vîyartişî, exlebê xo nameyê entegrasyonî ser o asîmilasyonî xo rê keno hedef, la modelê pawitişî manaya rastkêne de zafziwaniye xo rê keno hedef. Derheqê tetbîqkerdiş û netîceyê nê modelan de welatanê cîya-cîyan yê cîhanî de xebatê cîya-cîyayî biyê. Nê xebatî, netîceyê rojevanê nimitkîyan yê peyê modelanê ziwani de û hîna baş fehmkardişê babetanê qezenckerdiş û musnayîşê îhtîmalê ke taqîb benê, çî yê yan çî nîyê hîna baş ameyê dîyayene. Sey nimûneyî, perwerdeyê ke tena ziwane serdestî de ameyo kerdiş îlahîm nêbîyo sîstemê perwerdeyî ke ziwano serdest tede tewr baş yeno musayîş; eynî şekl de, her modelo ke nameyê xo perwerdeyê diziwaniye yo, nêşkayo diziwaniye aver bibero. Heto bîn ra, tesnîfkerdişê tewir bi tewir modelanê perwerdeyê ziwani ke cayanê cîya-cîyayan de yenê bikarardîş nîşan danê ke perwerdeyê ziwani de yew tek rastî yan xeletî çin a, goreyê taybetîyanê mintiqayan ra modelê cîya-cîyayî zaftewir benê.

Metodê ke Perwerdeyê Ziwani de Yenê Bikarardîş

1. Modelê Yewziwanîkerdişî/Xeniqnayîşî: No modelo ke îngilizkî de sey “submersion” name beno, Tirkîya zî daxilê înan, welatê ke babetanê ziwani û perwerdeyî de politîka û pratîkê ke gelêk hetan ra tesîrê xo tewr negatîf gore mufredatê xo amade kenê de yeno bikarardîş. No modelo ke kalîteyê perwerdeyî tewr nizm o, tena ziwane serdestî (resmî) de perwerde dîyeno. Ziwane bîni yê welatî ke teberê ziwane resmî de manenê nê nê dîyayîş, sey ziwane diyin tena ca dîyeno perwerdeyê ziwananê biprestîjan yê Rojawanî. Netîce, cayê ke ziwane dayîke sedemanê tewir bi tewiran ra nêno pawitene, şarê wayîrê ziwane eqalîyetî zehmetî ancenê ke ziwane xo neqlê neslê neweyî bikerê û her ke şîno ziwane serdestî de tekziwaniye yena meydan. Bi vatişêko bîn, bi xeniqnayîşê ziwane dayîke, ziwani benê vîndî. Tirkîya de, seraserê tarîxê cumhuriyetî de bilez vîndîbîyayîşê ziwanan esas nê sedemî ra yo.

2. Modelê Vîyarîyayîşî: No model, cayanê ke mîyanê wendekaranê eqalîyetanê ziwani de muwafeqiya wendgehî (okul başarısı) û dewamkerdişê wendgehî dereceyêka zaf nizm de yê, seba ke hîna leze bivîyarê wendiş-nuştiş û nîsbetê dewamkerdişê wendgehî bizêdnê yeno bikarardîş. Nê modelî de wendekarî yew-di serranê verênan de ziwane dayîka xo

de dest bi wendiş-nuştişî kenê; serranê dima ra, bisuret û bi şeklo ke apey anêgeyrê (geri dönülmez bir şekilde) vîyarenê perwerdeyê ke tamamen bi zîwanê serdestî beno. Modelo ke tewr baş zanîyeno, Amerîka de domananê mensubê grûbanê Hispanîkan ser o yeno tetbîqkerdiş. Goreyê cigêrayoxan, hedefê bingehîn yê nê modelî binê nameyê entegrasyonî de lezkerdişê asimîlasyonî yo; coka eke asaye (görünür) de vîyarîyayîşê wendiş-nuştişî hîna bisuret bêro meydan zî hetanî ke seypênêbîyayîş (eşitsizlik) û cîyakarîya rewşa perwerdeyî mîyan ra nêro wedartene, musayîş û pawitişê zîwanê dayîke nêvîrazîyeno û zîwanê serdestî de problemî dewam kenê.

3. Modelê Pawitiş-Dewamkerdiş: No modelo ke umûmen perwerdeyê domananê zîwanê eqalîyetan de yeno bikarardiş, tewr tay qasê 6-8 serrî bingehê zîwanê dayîke ser o perwerdeyê çut-zîwanîye yan zî zafzîwanîye yeno kerdene, zîwan yan zî zîwanê serdestî biqedeme verî dera zîwanî, dima sey zîwanê perwerdeyî yê tayê dersan îlaweyê programî beno. Bitaybetî Afrikaya Başurî, Bolîvya û Etîyopya de nimûneyê başî yê tetbîqkerdişê nê modelî estê. Merdim eşkeno tayê wendegehanê Welatê Baskî û Katalonya zî sey nimûneyanê başan nişan bido. Cigêrayîş û îstatistikî nişan danê ke nê wendegehî nisbet bi modelanê vîyarîyayîşî netîceyê hîna başî danê.

4. Çut-zîwanîkerdiş/Heriknayîş: No modelo ke bi nameyê xo yê îngilizkî sey “immersion” yeno zanayîş, hîna zaf perwerdeyê ke domanê aîleyanê sinifê mîyanênî (orta sınıf) tercîh kenê, gêno dest. No modelo ke hem hetê kalîteyê perwerdeyî ra hem zî hetê averşiyayîşê zafzîwanîye ra netîceanê gelek musbetan dano, her di zîwanî zî tede wayîrê statuyêkê biprestij ê û bi hawayêko umûmî yew desteko komelkî seba nê zîwanan mewcud o. Wendekarî wendegeh de neke bi zîwanê dayîka xo zîwanêkê diyin de perwerde vînenê; labelê malimî çut-zîwan ê ke her di zîwanan zî zanê û her game zîwanê dayîke rê tam hurmetkar ê. Nimûneyê tewr başî yê nê modelî ke yenê zanayene, programê çut-zîwanîyekerdişê bi fransizkî û îngilizkî yê Kanada de yê. Heto bîn ra, eke modelêko wînasî mintiqayanê ke hetê ekonomîkî ra dezawantajin ê û mîyanê zîwanê resmî û zîwanê dayîke de hetê statu û prestijî ra ferqêko cidî estbo de bêro tetbîqkerdene, netîceyê xo do bibo sey modelê tekzîwanîkerdiş/xeniqnayîşî. Çunke na rewşe de zîwano ke hîna zaf tarîx de binê tada de mendo, yanî zîwanê dayîke yê domanî, hetê maliman ra û hetê mufredatê wendegehî ra îhmal beno û her ke şîno no zîwan yeno xo vîr ra kerdene. Bi no qayde, pratîk de ke hîna verî ame beyankerdiş, seke modelê tekzîwanîkerdiş/xeniqnayîşî ameyo tetbîqkerdiş.

5. Modelê Di-Cîhetîye: Modelêkê wînasî yê perwerdeyî yo ke hem hetê averşiyayîşê akademîkî ra hem hetê çut-zîwanîye ra netîceanê gelek serkewteyan dano. Wendegehanê ke nê tewir modelî tede yenê bikarardiş de, domanê ke yew zîwanê eqalîyetî û yê ke zîwanê serdestî qisey kenê, eynî sinifan de wanenê; goreyê ihtîyacîya perwerde-musnayîşî (eğitim-öğretim) û goreyê profilê wendekaran exlebê xo di zîwanî nîme ra nîme tede yenê bikarardiş, nê biçimî de perwerde beno; labelê no zîwanê eqalîyetî eke tarîx de ameyo zefkerdiş û lebitiyenê ke newe ra gane bikerê, ganî hîna zaf ehemîyet bidîyo zîwanê eqalîyetî û nisbetê bikarardişî biresnê se ra neway (% 90). Xora seba ke zîwano serdesto perstijin ke teberê wendegehî de mirdîya xo destek vînenno, coka rîskê sey nêmusayîş yan zî kêmmusayîşî reyde rî bi rî nîyo. Goreyê pisporan ra wendegehê ke tede zîwanê dayîke se ra neway (% 90).

90) yeno dayene de, seba domananê eqalîyetan wezîfeyê modelê pawitiş/dewamkerdiş; seba domananê ke ziwane serdestan qisey kenê zî wezîfeyê çut-ziwaniye vînenê. Bitaybetî metropolan de naye de serkewtiş hîna zehmet o, la cayanê sey şaristananê hîna qijekan de û mintiqayanê teberê şaristanan de ke tede têkilîyê rojaneyî û dayiş-gîrewtişê ekonomîkî bi zafziwanîye benê de modelê nê tewirî yenê tetbîqkerdiş. Sey nimûneyî, Amerîka de, tayê wendegehê ke ziwane dayîke yê domanan spanyolkî yo de, domane ke ziwane dayîka înan îngilizkî yo reyde eynî sinifan de malimanê çut-ziwaniyan ra derse gêne û her di ziwanan zî sinif de bi hawayêko pêt bikar anê.

Bêguman nê modelanê ke ma cor ra behsê înan kerd ra yew bi hawayêko basit tercîh bibo, hetanî ke ser o baş nêro fikirîyayîş ganî yew mintîqa de tetbîq nêbo. Eynî şekl de, no fikir zî rast nîyo ke ma vajîm yew mintîqa de tena nê modelan ra yew yeno tetbîqkerdiş. Herinda naye de merdim eşkeno vajo ke zereyê yew mintîqa de modelê yewbînan ra cîya-cîyayî bêre tetbîqkerdiş. Xususo ke ganî bêro dîqetkerdiş no yo, ihtîyacîya heme faktorê perwerdeyî yê sey hetê ziwani, sosyo-ekonomîkî û lojistikî (çimeyê malim û materyalan) ra baş bêre zanayîş û programî naye ra gore şekl bigêrê. Heto bîn ra, eke nê programî reyke dest pêbibê, mecbur nîyê ke do hertim bi eynî şeklî dewam bikerê. Goreyê ihtîyacî û vurîyayîşê ke zemanî reyde vejîyenê meydan ra adaptasyon virazîyeno û hetta merdim eşkeno vîyarî sewbîna model û programan.

Problemê Derheqê Modelanê Perwerdeyê Ziwani de

Zafê cigêrayîşan bi hawayêko îqnakerdax nîşan danê ke modelê tekziwanîkerdiş/xeniqnayîşî û modelê vîyarîyayîşî mudetê kilm û dergî de gelek problemanê perwerdekî û ziwankî (eğitsel ve dilsel) rê rayîr akenê. Bikarardişê nê hawa modelan vernîya perwerdeyî de pêardîşê seypêbîyene û mîyan ra wedartişê dezawantajan de astengêko zaf gird teşkil kenê. Coka, modelê tekziwanîkerdiş ke Tirkîya de seraserê tarîxê cumhuriyetî de ameyo tetbîqkerdiş, ganî rojê verê roje fek ci ra bêro veradayîş, herinda ney de ganî ardişê yew modelê vîyarîyayîşî nêro fikirîyayîş, eksê naye, modelê perwerdeyî yê sey modelê pawitiş û çut-cîhetî ke no hawa perwerde bingehe ziwane dayîke ser o yeno dayîş, bêre bikarardiş.

Nê modelê ke ma cor ra pêşkêş kerdî zî temamen bêproblem nîyê. Eke tayê modelî serê kaxide de bineyke awantajê xo estbê zî, esasê mesela na ya, gama ke nê programî tetbîq benê, eke polîtîkayê perwerdeyê çut-ziwaniye hetê prensîbî ra qebul bibê zî tayê zehmetî vejîyenê meydan. Nê modelî her yew xo zere de çend varyasyonan nîşan danê ke pratîkê cîya-cîyayî eşkenê netîceyanê cîya-cîyan rê rayîr akerê. Sewbîna yew hedefo ke goreyê ihtîyacanê yew mintîqa ra dîyar bîyo, yewna mintîqaya ke wayîrê eynî hedefî ya de eşkena netîceyanê cîyayan bido. Yew problemo bîn zî no yo; gama ke nê modelî tetbîq benê umûmen wina ferz kenê seke domani yan ziwane bindestî yan zî ziwane serdestî de yewziwan ê. Coka hesab nêkenê ke nê modelan de domani eynî game de gelek ziwanan de materiyalanê vatişkî û nuştîşkî reyde rî bi rî manenê. Oxro bitaybetî demê peyênî de bi zaftewirbîyayîş û bisuretbîyayîşê wasitayanê şiyayîş-ameyîş (ulaşım) û enformasyonî, texmînan ra wetêr yew rewşa meleze (hibrid) ya ziwani û nasnameyî vejîyaya meydan. Merdim nêeşkeno vajo ke nê modelî na rewşe tam gêne verê çimî. Tirkîya de, zafê wendekarê ke ziwane înanê dayîke

tirkî nîyo, verî ke dest bi perwerdeyê wendegehî bikerê xora ziwane dayîka xo, ziwane înanê diyin tirkî û tayê rewşan de ziwane hîrêyin yan zî çarin cuya xo ya rojane de bikar anê. Sey nimûneyî, yew domano ke ziwane dayîka ey kirmancî (zazakî) ya, yan zî yew domano ke ziwane dayîka ey erebkî ya û şaristanêkê kurdan de ciwîyeno, zafê reyan verî ke dest bi wendegehî bikero, tewr tay hîrê ziwanan eşnaweno û eşkeno nê ziwanan de qisey bikero.

Heto bîn ra, modelê perwerdeyî ke qedemeyanê cîya-cîyayan yê perwerde-musnayîşî de yenê bikardîş û muwazene yê îmtîhanê merkezî ke serranê hîna aver de tetbîq benê gereka baş hesab bibê. Mavajîm ke prosesê dibistane (ilkokul) de temamê perwerdeyî ziwane dayîke yê domanan de bêro dayîş û averşiyayîşê zaf muhîmî bikewê dest zî eke wendegehê ke do dîma ra dewam bikero tena ziwane serdestan de perwerde bidîyo yan zî pêroyiya welatî de îmtîhanî bi yew ziwane bivirazîyê, beno ke aileyî domananê xo nêşirawê wendegehanê ke bingehê ziwane dayîke ser o perwerde danê. Eke îmtîhanî bi sistemê merkezî virazîyê, no bi tena sereyê xo warêko problemin o. Labelê eke vanê îmtîhanî mutlaqa ganî virazîyê, a game gereka zafziwanî bê.

Sedemê nê heme probleman ra, zafê modelanê perwerdeyî welatanê cîya-cîyayan de bi hawayêko xelet ameyê tetbîqkerdîş, îhtîmalê serkewtişê înan rîyê sewbîna probleman ra ewiqîyayo û goreyê amacanê sîyasîyan ra ameyê manîpulekerdîş.

Nê sedemî ra, gama ke tewir bi tewir modelê perwerde û ziwani yenê munaqeşekerdîş, kîştan naye de ganî prensîbê derheqê musayîş û musnayîşê ziwanan de zî, kesanê ke eleqedarê na babete yê, ma vajîm malim, ebeweyn, pisporê programanê perwerdeyî û wendekarî ganî bilebitîyê ke hîna baş mesela fehm bikerê. Sayeyê naye de seba her mintiqa û komelî şertê mewcudî eşkenê hîna baş bêrê fehmkerdîş, hedefê ke wazenê biresê ci û seba ke biresê nê hedefan karê ke gereka bêrê kerdîş ganî diyar bibê. Nê prosesî de tayê karê ke gereka bêrê kerdîş nê yê:

- * Tesbîtkerdîşê qabiliyetê vatişkî û nuştîşkî yê wendekaran, ebeweynan û maliman,
- * Bi hawayêko hîra tehqîqkerdîşê helwêst û fehmkerdîşê vera ziwanan de,
- * Ardişê meydanî yê şuûrê derheqê qezenckerdîş û musayîşê ziwanan de,
- * Bi hawayêko hêmpar tespîtkerdîşê waştîşanê komelkî û kesane,
- * Tespîtkerdîşê hedefanê perwerdekî û ziwankî,
- * Bi hawayêko rastikên şuxulnayîşê (değerlendirme) çimeyanê însan, materyal û fînansî,
- * Seba resayîşê hedefanê tespîtkerdîşê gamanê ke mudetê kilmî, mîyanên û dergî de yenê eştene,
- * Prosesê plankerdîşêkê çerxî (tr: döngüsel, in: cyclical) de tetbîqkerdîşê pîlotî (ceribnayîşî), muhasebekerdîş, peymawitiş û analizkerdîş.

Kam gama ke nê bêrê ca, hema badê pey merdim eşkeno modelanê perwerdeyî yê cîya-cîyayî ke benê cewabê îhtiyacanê cîya-cîyayan ser o bifikirîyo.

Bolîvya Gama ke Perwerdeyê Di-ziwanîye de Şoriş Kena

Modelê Perwerdeyê Mîyankulturî û Çut-ziwanîye piştgirîya heqê ziwane xo de perwerde dîyayîşê domananê cayîyan keno.

Amerîkaya Latîne de Bolîvya ke wayîrê nufusê tewr zêdeyî yê şaranê cayîyan a ke wendekarî ziwane dayîka xo de perwerde vînenê ra ma eşkenê çî bimusîm?

Teqrîben hîrêyine ra yewê hemwelatîyanê Bolîvya ra, tewr gîrdê înan Quechua û Aymara, mensubê 34 grûbanê cayîyan ê. Hetanî serra 1982, wendekarê mensubê nê grûban gama ke wendegehan de herinda spanyolkî de bi ziwane dayîka xo qîsey bikerdene ameyêne cezakerdiş. Nê sedemî ra zafê şaranê cayîyan edetê xo yê ziwani û kulturî vîndî kerdî.

Wendegehbîyayîşê (Okullaşma) Hîna Kalîteyin

Perwerdeyê Mîyankulturî û Çut-ziwanîye ke Bolîvya de tetbîq beno, xo rê kerdo hedef ke wendekarî tewr tay hîrê ziwananê cayîyan Quechua, Aymara ve Guaranî de perwerdeyê zafziwanîye bivînenê. Sewbîna zî, perwerde û musayîş ziwananê cayîyan yê bînan û spanyolkî de zî bêro dayene.

Perwerdeyê Mîyankulturî û Çut-ziwanîye keno ke wendekarî bi xo bawer bê, hîna mesud bê û xo hîna asan îfade bikerê, hîna beşdar, hêzê xo yê xeyalkerdişî hîna berz û bibê merdimê xuliqnayoxî (yaratıcı). Qanûnê Reformê Perwerdeyî kerd ke Perwerdeyê Mîyankulturî û Çut-ziwanîye bi şeklê ke 30 grûbanê eqalîyetan yê bînan zî bigîro xo mîyan, yanî serra 1994 ra nat alfabe yê 14 ziwananê cayîyan ameyê standardîze kerdene û dest pêkerd wendegehan de ameyî musnayene.

Wendegehê ke mufredatê Perwerdeyê Mîyankulturî û Çut-ziwanîye yo newe teqîb kenê û dibistanê klasîkî yê dewan gama ke muqayese bibê, aseno ke Perwerdeyê Mîyankulturî û Çut-ziwanîye de tekrarkerdişê sinifî bi nîsbetêko cidî kemî beno. Kîştê naye de seba wendekaranê cayîyan resayîşê performansê perwerdeyî yo ke merdim ci ra tetmîn beno de zî nîsbetê xo berz bîyo.

Pawitişê Nasnameyê Kulturî

Eke ziwane cayîyan bikerîm merkezê perwerdeyî, hetêk ra wendekarî xo mîyanê ewlehîye de û azad hîs kenê û bi no qayde resenê netîceyêkê hîna başî, heto bîn ra kenê ke şarê înan

erjanê xo yê kulturî û pratîkê xo dewam bikerê. Yewna het ra zî, gama ke ziwane cayî warê nuşteki de bêrê şuxulnayîş, no beno sedem ke şarê cayî bi kulturê xo iftîxar bikerê û kulturê xo hîna biqîymet bivînê, bi no qayde grûbanê bînan yê welatê xo reyde têkilîyêka komelki ya beşdarbiyayîye (katılımcı) saz bikerê.

Bolîvya Gama ke Warê Perwerdeyê Çut-Ziwaniye de Şoriş Kena Delîlî nişan danê ke;

- * Welatanê cîranan de ke eynî şarê cayî manenê de ceribnayîş muhîm o: Perwerdekarê bolîvyayijî ke Peru û Puno de perwerde girewto, pisporanê peruyijan ra zî piştgirîyêka xurte girewte û biyî tetbîqkarê tewr muhîmî yê reformî.
- * Amadekerdişê (yetiştirme) maliman zaf muhîm o: perwerdekerdişê malimanê neweyan, goreyê modelanê neweyan ra perwerdekerdişê malimanê ke musayê metodanê klasîkan ra hîna bitesîr o. Kemaneya malimanê westayan ke çut-zivan û eynî wext de wayîrê tecrubeyê mîyankulturî yê û pratîkê newe yê malimanê ke spanyolkî qisey kenê ke qebulkerdişê materyalanê derse de asê benê, hema zî astengê muhîm ê.
- * Perwerdeyê Mîyankulturî û Çut-ziwaniye ke bi polîtîkaya resmî ya dewlete û pratîzebiyayîşê na polîtîka de tesîrê UNICEF û dezgeyanê mîyanneteweyî yê bînan zaf bîyo.

Seba ke netîceyanê hîna serkewteyan qezenc bikerê;

- * Mîyanê organanê serekeyan ke îhtîyacanê Wezaretê Perwerdeyî û dibistananê mintiqayan anê ca de ganî têkilîyê hîna başî bêrê sazkerdiş.
- * Ganî ziwane cayîyan de edebîyatê fekkî û eserê ke spanyolkî û ziwananê bînan ra ameyê tercumekerdiş zî tede, hîna vêşî materyalî amade bibê.
- * Ganî bêro teşwîqkerdiş ke grûba serdeste ke spanyolkî qisey kena perwerdeyê mîyankulturî û çut-ziwaniye bigîro. Herçiqas na rewşe bi qanûn dîyar bîya zî tam pratîze nêbîya.
- * Seba metodê çut-ziwaniye û stratejîyê naye hîna baş bêrê fehmkardiş û bikarardiş ganî seba amadekerdişê (yetiştirme) maliman hîna vêşî mesref (yatırım) bibo.
- * Derheqê îstatîstîkê helwêst û nêzdîbiyayîşê cayîyan de, kîştî naye de derheqê îstatîstîkê xuluqnayoxîya mîyankulturî û seypêbiyena ziwanan de ganî stratejî bêrê averberdiş.
- * Perwerdeyê Mîyankulturî û Çut-ziwaniye bi rayîrê qanûnê bingehîni ganî bibo polîtîkaya resmî ya dewlete û ganî hukmatê ke pey ra yenê zî naye teqîb bikerê.

Xavier Albó

xalbo@entelnet.bo

www.cipca.org.bo

Sewbîna zî biewnîn: www.unicef.org/bolivia/resources_2245.htm

Perwerde de Ronayîse Pîrdê Mîyanziwanîye

Babeta muhîmîya planê Seba Her Kesî Perwerde de haydarîya mîyanneteweyî ke ameya meydan zaf zêdîyaya. La digel naye, domanê mensubê komelanê ziwananê bindestan ke şinê wendegehanê ke hûmara xo zêde nîya de, seba bi wendekaran musnayîşê tayê terman ke zaf kêmî eleqeyê xo bi terzê cuya înan esto, yew ziwano ke wendekarî ci ra fehm nêkenê yan zî qîsey nêkenê yeno bikarardîş.

Perwerde de nizmîya muwafeqbîyayîşî (başarı düşüklüğü) eke gelek faktorên ra eleqedar bo zî na yew rastî ya, eke wendekarî maliman ra fehm nêkerê hewesê înan leze şikîyeno. Mîyanê wendekaranê ke mensubê grûbanê ke ziwankê serdest nîyo qîsey kenê de nîsbetê fek wendegeh ra veradayîş û muwafeqnêbîyayîşî (başarısızlık) gelek berz o, nîsbetê wendîş-nuştişî zî gelek nizm o. Sewbîna zî, gama ke nê wendekarî benê pîl, nîsbetê muwafiqîya dîyayîşê karêkê bimeaşî û dewamkerdîşê karêkê winasî de zaf nizm o.

Perwerde de tena bikarardîşê ziwananê serdestan, seba vîndîbîyayîşê ziwanan û kulturane dinya rayîr akerdo. Goreyê texmînanê ewroyî ra, tewr tay se ra pancasê (% 50) teqrîben 7000 ziwananê dinya binê tehlukêyî de yê.

No nuşte xo rê keno hedef ke derheqê vurnayîşê sîstemê perwerdeyê yewziwanîye bi diziwaniyan yan zî zafziwaniyan de yew çarçewa pêşkêş bikero.

Bingehê Ziwane Dayîke Ser o Programê Perwerdeyê Zafziwanîye

Bingehê ziwane dayîke ser o programê perwerdeyê zafziwanîye, verê her çî qebul keno ke ziwano ke wendekarî qîsey kenê yan zî fehm kenê de dîyayîşê perwerdeyî yew heq o. Wendekarî, verî ziwano ke keye de qîsey kenê de dest bi pewerdeyî kenê û hîna badê pey ziwane perwerdeyê resmî yê bînî îlaweyê perwerdeyê xo kenê. Seba ke bieşkê nê her dî ziwanan de têkilîye saz bikerê û nê ziwanan de musayîşê xo aver biberê hem qîmkerdîş (yeterlilik) hem zî qabîliyet (beceri) qezenc kenê. Seba programanê perwerdeyê zafziwanîye yê bingehê ziwane dayîke ser o, hîrê hedefê umûmî estê:

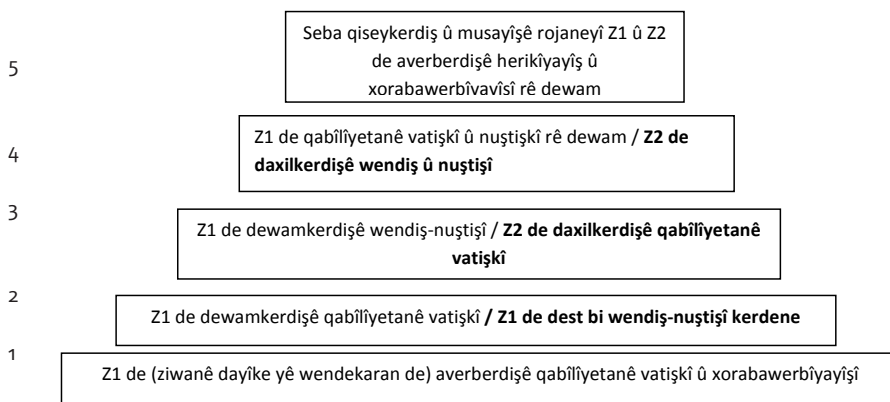
Ziwani: seba ke wendekarî bieşkê têkilî saz bikerê (iletîşim kurabilmek) û wendegeh de perwerdeyê akademîkî bimusê qasê ke qîm keno eşkenê ziwane dayîka xo bimusê; seba ke ziwane diyin yan zî hîrêyin zî bi asanîye bimusê û nê ziwanan de zî bieşkê têkilîye saz bikerê, xo ra bawer benê. Eynî wext de benê wayîrê nê qabîliyetî ke hem nê ziwanan de fesîh qîsey bikerê hem zî musayîşê xo yê akademîkî aver biberê.

Akademîk: wendekar her derse de sewîyeya ke îcab kena de reseno qîmkerdişê amakedemîkî û perwerdeyê ke temamen yan zî zafane ziwaneşkê serdestî de beno, seba bi hawayêko serkewte vîyarîyayîşî amade beno.

Soyo-Kulturî: wendekarî hurmetê ke nîşanê mîrasê xo yê komelkî, ziwane û kulturê xo danê do dewam bikerê; bi no qayde do xo amade bikerê ke seba averşîyayîşê şarê xo û welatê xo ardim bikerê.

Programanê perwerdeyê zafziwanîye ke bîngê ziwane dayîke ser o benê de, wendekarî wendegehanê ke ê ziwane înan baş zanê yanî ziwane înan de perwerde danê de dest bi wendiş-nuştiş kenê. Hîna badê pey, bi dore vernî de qabîliyetê xo yê wendiş û nuştişî dima zî qabîliyetê xo yê wendiş û nuştişê ziwane yan zî ziwane neweyan de îlawe kenê. Wendekarî hetêk ra cuya xo ya rojane de bikardişê ziwane resmî reyde xo ra bawer benê hetêk ra zî seba termanê akademîk û soyutan çeku û awanîya gramerî musenê.

Seke Tablo 1 de aseno, seba ke yew pirdê mîyanziwanîye (Z1¹ û Z2²) saz bikerîm, ma eşkenê di merheleyan ra behs bikîm. Rewşa ke malimî nêeşkenê ziwane diyin yan hîrêyin bikar bîyarê zî qedemeyê dibistanan de perwerdeyê ziwane sey Tablo 2 yeno fikirîyayîş.

¹ Merdim eşkno vajo ziwane yewin yan zî ziwane dayîke.

² Merdim eşkeno vajo ziwane diyin yan zî ziwano serdest

Tablo 1: Modelê Perwerdeyêkê Qedemeyn û Çut-ziwaniye

Tablo 2: Sewîyeyê Dibistane de Modelê Perwerdeyêkê Qedemeyn û Çut-ziwaniye

Programê pêti ke dewamkerdişê xo esto, hewceyîya xo bi politikayanê destekkaran yê ziwani û perwerdeyî yê cêrinan esta;

heme ziwane ke yew welat de estê ganî sey dewlemendiye teqdîr bibê,

ê ke ziwaneke serdestî de qisey nêkenê, ziwaneke ke ê eşkenê qisey bikerê û fehm bikerê de heqê diwayişê perwerdeyî zî tede, seba înan şinasnayişê heqanê sîyasî, sosyo-kulturi û ziwani,

perwerdeyêkê zafparçeyin û vilabîyayeyî de seba bikarardişê yew ziwane ke dezgeyanê tetbîqkerdoran (uygulayıcılar) rê serdest niyo, bi hawayêko akerde û bellikerde îstîqamet dayiş (yön verme),

seba pêardiş û dewamkerdişê programanê perwerdeyê zafziwaniye yê bingehê ziwane dayîke ser o tetbîqkerdoran rê stratejiyê ke ziwane hema nêmaeyê nuştîşî zî gêne xo mîyan, amade kerdiş,

seba programanê perwerdeyê zafziwaniye yê bingehê ziwane dayîke ser o ganî hukmatî çimeyê mudet-dergî ke qîm kenê pêbiyarê.

Verdibistane	Sinifê 1.	Sinifê 2.	Sinifê 3.	Sinifê 4.	Sinifê 5.	Sinifê 6.
Z1 de averberdişê qabiliyetanê vatişkiyan	Z1 de ewamkerdişê qabiliyetanê vatişki	Z1 de ewamkerdişê qabiliyetanê vatişki û nuştîşki	Z1 û Z2 de ewamkerdişê qabiliyetanê vatişki û nuştîşki	Z1 û Z2 de ewamkerdişê qabiliyetanê vatişki û nuştîşki	Z1 û Z2 de ewamkerdişê qabiliyetanê vatişki û nuştîşki	Z1, Z2 û Z3 de amkerdişê qabiliyetanê vatişki û nuştîşki
Perwerdeyê ziwani Z1	Z1 de dest bi wendiş-nuştîşki kerdene	Z2 de averberdişê qabiliyetanê vatişki	Z2 de dest bi wendiş-nuştîşki kerdene	Z3 de averberdişê qabiliyetanê vatişki	Z2 de dest bi wendiş-nuştîşki kerdene	Perwerdeyê ziwani Z1 û Z2
	Perwerdeyê ziwani Z1	Perwerdeyê ziwani Z1	Perwerdeyê ziwani Z1 û Z2	Perwerdeyê ziwani Z1 û Z2	Perwerdeyê ziwani Z1 û Z2	

Hindîstan de Zaftewirîya Ziwanîye û Polîtîkaya Ziwanî

Hindîstan hetê zaftewirîya ziwanîye ra welatêko dewlemend o. Welat de 1600 ziwane vilabîyayeyî ke 114 grûban de kom benê ra tu yewêk zafane (çoğunluk) nîyo. La exleb domanî bi yew ziwano ke ziwane dayîka înan nîyo de dest bi perwerdeyî kenê.

Hindîstan de domanê ke mensubê grûbanê serdestan nîyê, xaseten ê dezawantajin ê. Nê grûbî; Qebîleyê ke Qanûnen Şinasîyenê, merdim eşkeno wina rêz bikero, ê ke cayanê tenhayan de ciwîyenê, ê ke koç kerdo şîyê cayê ke ziwane înan ra cîya sewbîna ziwano de qîsey beno (nimûne, yew domano maharashtrayîj ke Gujarat de ciwîyeno) û ê ke dorûverê bajaranê gîrdan de ciwîyenê.

Rewşêka winasî de persa kamcîn ziwano seba perwerdeyî munasib o, demeyêko derg bîya meselayêka bîngêhîne. Nika na babete de, seke çarçewaya programê Seba Her Kesî Perwerde de bîyêne, resayîşê perwerdeyî û perwerde de averberdişê kalîteyî her wextî ra hîna muhîmêr bîyo.

Zafê mintiqayê muxtarî (özerk bölgeler), ê bi xo qerar danê ke dibistane de kamcîn ziwano yan zî ziwani bibê ziwane perwerdeyî. Herçiqaq polîtîkaya neteweyî tewsiye bikero ke dibistanan de ziwane dayîke bêro bikarardiş zî seba ke no mewzû de dîrektîfê ke bêre tetbîqkerdiş çin ê, polîtîkaya dewlete mintîqa ra mintîqa cîyayîye nîşan dana. Mintiqayê muxtarî umûmen yew ziwano xurt yê a mintîqa ke ziwane resmî yê dewlete yo (nimûne, mintiqaya Tamîl Nadu de tamîlkî) yan zî îngilizkîya ke her şîno zêdîyena sey ziwane perwerdeyî yena bikarardiş.

Pratik de no yeno çi mana?

Di modelê hîrayî vejîyenê meydan:

- * Ê verênî de, malimî ziwane cayîyan sinif de qedexa kenê, tena ziwane serdest yan zî o ke sey standardî dîyar bîyo bikar anê.
- * Ê diyin de, cayê ke ziwane perwerdeyî tena yew ziwano o (nimûne, Jammu û Keşmîr de bi îngilizkî û kitabane îngilizkî reyde) ziwane dayîke bi hawayêko gayrî-resmî yeno bikarardiş. Na rewşe de herçiqaq malimî materyalanê îngilizkî bişuxulnê zî seba ke babetan îzeh bikerê ziwananê cayîyan de îzeh kenê.

Her di rewşan de zî domanî herinda ziwane ke fehm kenê de perwerde bivînê û terman fehm bikerê de, lebitîyenê ke yewna ziwani bimusê. Seba ke nêşkenê têkiliye (iletîşim) ronê lebatê pêşkêşkerdişê perwerdeyêkê hîna bikalîteyî zî bîlasebeb xerc benê.

Hindîstan de Zaftewirîya Ziwanîye û Polîtîkaya Ziwanî

Pêşnîyazî

Îcab keno ke dest pêbibo alternatîfê vera yewziwanîkerdişî munaqeşe bibê. Modelê perwerdeyê çut-ziwanîye îstîqametê stratejîyanê cêrînan de ganî bîdîqet bêre plankerdiş:

- *Qabîlyetê grûbanê ziwani û domananê înanê 5-6 serreyan bi rayîrê xerîtekerdişê (haritalandîrma) sosyo-înguîstîkan bêro diyarkerdiş,
- *Plankerdişê teksîskerdişê çîmeyanê cayî û mintiqayîyan de ganî zaftewirîya ziwanîye bîdîqet daxilê hesabkerdişî bibo,
- *Profilê ziwani ke maliman û domanan pîya gêne xo zere ganî bêre amadekerdiş,
- *Seba ke cewab bidîyo îhtîyacanê ke dîyar bîyê, ganî modelê çut-ziwanîye û programê xo zî bi hawayêko pêt dekewê mîyanê stratejîyanê cayîyan û daxilê sistemê perwerdeyî bibê.
- *Mintiqayanê ke domani di yan zî hîna vêşî ziwanan reyde benê pîl, derheqê pratîkê ke waştîşanê mintîqa rê benê cewab zî tede, ganî bi cigêrayîşan (action research) çareyê newekerdoxî (yenilikçî) bêre averberdiş,
- *Seba ke bîresê senîniya (nitelik) perwerdeyêkê başî ganî piştgirîya malimanê çut-ziwanîyan bêro kerdiş û îstîxdam bibê,
- *Ganî bi brokratanê perwerdeyî, plankerdox û perwerdekaran bidîyo zanayîş û înan de hisiyatêk virazîyo ke, ziwano yewin averşiyayîşê zîhnî (cognitive) yê domani de û hetê domani ra musayîşê ziwananê bînan de muhîmîyêka çîqas heyatî de yo,
- *Ganî perwerdeyê ziwani yewin û diyin û metodê perwerdeyî bêre averberdiş û destekkerdiş,
- *Heme mintiqayanê muxtaran de, polîtîka û normê ke wendegehan de perwerdeyê bi ziwani dayîke destek kenê bêre teşwîqkerdiş.

Nê nêzdîbiyayîşê (yaklaşım) ke cor ra behsê înan beno ra qîsmêk mintiqayanê muxtaran Andhara Pradesh û Orissa de yenê ceribnayîş. Meselaya bîngehîne ke tîya de tehqîq (sorgulanma) bena, pratîkê perwerde de bikarardişê ziwani dayîke, nê mudaxeyê ke behsê înan beno, bi pêroyî, mudetê dergî de û bi domdarî bêre hîrakerdiş û vila bibê.

Dhir Jhingran

Mudirê Dibistane, Wezaretê Averberdişê Çîmeyanê Merdiman, Hindîstan
 djhingran@nic.in

Shireen Vakil Miller

Domanan Bixelisnê, Hindîstan

s.miller@scfukindia.org

Sewbîna zî biewnîn: *Language Disadvantage: the Learning Challenge in Primary Education*, APH Publishing Corporation: New Delhi, by Dhir Jhingran, 2005

Language and Education: Meeting the Needs of Linguistic Minorities in Delhi, unpublished dissertation, Institute of Education, University of London, by Shireen Miller, 2005

Perwerdehîyê Mamosteyan

Seba polîtîkayanê Ewropa yê zafzîwanîye (musayîşê zîwanê dayîke û zîwanê bînî yê Ewropa) rewşa perwerdeyê mamostayanê zîwanî yê Ewropa dinya de gelek bale anceno. Na babete ser o tarîxê înan heta serra 1870'an şîno, la verê cû mamostayî sey modelê zîwanî -kesê ke wendekarî înan teqlîd bikerê- bibê îdeal, meqbul ameyê qebul kerdene. Wendekarê serkewteyî zî, ê kes ê ke sey wayîranê ê zîwanî, zîwanê diyin sey zîwanê dayîke xeberî danê bî. La nika yeno qebul kerdene ke zîwan teqlîdkerdiş, mamostayê sey modelê zîwanî, armancê telafuzêkê bêqusûrî hetêk ra merdîman zîwan û kulturê xo ra dûrî fineno û ganî armancê zîwanmusayîşê diyin yan zî hîrêyinî no nêbo. Yeno dîyayîş ke, Ewropa nika musayîşê zîwanê diyin û hîrêyinî yê sey zîwanê yewinî, seba zîwanê yewinî sey tehdîd vînena. Nê zêdeyêrî, mamostayê ke zafzîwan ê, û eşkenê zafzîwanîye ser o hetê wendekaranê xo bikerê meqbul ê. Wendekarê Ewropayî eşkenê hîrê zîwanan de sewîyeyanê cîya-cîyayan de baş bê. Mesela, zîwanê A, B û C de wayîrê sewîyeyanê cîya-cîyayan bê. Wextêk de sewîyeya zîwanê A'yî baş bo û zîwanê B'yî zêdeyêr bo la zîwanê C'yî qet neşuxulno û zîwanêko newe (ma vacîm D) bimuso. Armancê mamostayî tîya de; na rayê zafzîwanî de hetkerdişê wendekaran o, zîwanê ke tay yenê qisey kerdene ser o hişmendîyek virazo (Byram, 2003).

Seba mamostayanê zîwanî perwerdeyo profesyonel, di tewirî beno: 1. Melumato bidestkewte, 2. Melumato bitecrube. Melumato bidestkewete de wendekarê mamostatî çekuyan, teorîyan, encamanê cigêrayîşan, û çar linganê zîwanî (xeberdayîş, goştarîkerdiş, wendiş, nuştîş), musenê. Yeno a mana ke mamostayo/a baş/e; eşkena/o zîwanê hedefî xeberî bido, biêşko bi wendekaranê xo xebata grûbkî yan zî di-kesî (pair work) bido viraştene, goreyê fonetîkê ê zîwanî biwano û qaydeyanê gramerê ê ûsn. bizano. Heto bîn ra, Melumato bitecrube zî tetbîqkerdişê melumatanê bidestkewteyan o. Tîya de wendekarê mamostatî çiyêko musayê tetbîq kenê û nê tetbîqkerdiş ser o zî fikirîyenê û xo raver benê. No tetbîqkerdiş carna bi hawayê temaşekerdişî zî beno la qasê bixoyê tetbîqkerdişî bi tesîr nîyo. Mamostayê zîwanî ganî neke tena şarezatîyanê zîwanî bîmusê, la ganî serê zîwanîya bi xo zî bêrê perwerde kerdene (Wallace, 1991). Seke cor de ame vatene, seba mamostayanê zîwanî di tewirî zanayîş lazim o. Tirkîya de seba tirkî nê hedefî kemî bê zî yenê ca la seba îngilizkî (ke sey zîwanê diyin yan zî bîyanî yeno qebul kerdene) yew nêşkeno vaco Tirkîya hetê musnayîşê zîwanî ra serkewte ya (Isik, 2008). Eşkera yo ke Tirkîya hem meseleyê melumatê bidestkewteyî hem zî melumatê bitecrubeyî de nêşkena mamostayanê zîwanî yê başan perwerde bikero.

Mîyanê dewletanê Ewropa ra zîwan-musnayîş zêdeyêrî Swêd de beno. Semedê naye, polîtîkayê Swêdî yê perwerdeyî yê. Goreyê qanûnanê Swêdî ke dibistanêke de 5 wendekarî biwazê zîwanê xo bîmusê şarederîyê nê cayî mecbur ê ke nê wendekaran rê mamostayêk

peyda bikerê. Seba na yewe, Swêd de dersê kurdî (sorankî, kirdaskî û kirmanckî) yenê dayene. La yeno fehm kerdene ke ewca de zî mamostayî bê ke zanîngehan de perwerde bivînê wezife kenê (Malmîsanij, Hezîrane 2012, rî bi rî qisey kerdene ra).

Gama ke ma bêrim Tîrkîya ser meseleyê kurdî û musnayîşê kurdî, her çî temamen keweno tēmîyan. Seba ke Tîrkîya nêwazena kurdî sey ziwaneq qebul bikero û bi ê ziwani perwerde bido, her zorîti vecena hemberê kurdan. Heta nika politikaya dewlete ya mûsnayîşê ziwani yê kurdî sey “wa kurdî biêşkê fehm bikerê ke ê nêşkenê û nêwazenê nê ziwani bimusê û bimusnê” bîyo. Seba ke tenê hetê aktivîst û sîyasetkaranê kurdan ra kursê kurdî abiyê, hem wendekarî hem zî mamostayî aktivîstanê kurdan ra ameyê meydan. Mamostayî zêdeyêrî heta nika kesê ke beşê cîyayan de perwerde dîyo û xo komelê kurdan de bi dizdî û binê tersê binçimgrewtişî de ziwani ser o raver berdo yê. Nê mamostayan hetê melumatê bidestkewte de (gramer û qisey kerdene ser o) raver, la hetê melumatê bitecubeyî ra (tetbîq kerdene û lingê ziwani) bêperwerde yê. Seba ke wendekarî zî sewîyeyanê cîya-cîyayan ra yê perwerdeyê kurdî hema nêresayo sewiyêka zaf başe.

Kirmanckî (zazakî) heto bîn ra, heta çend serranê verînan mîyanê na politikaya bêziwan-verdayîşî de heta nika vindîbîyaye û zereyê perwerdeyê kurdî de binê tesîrê zaravaya kirdaskî de menda. Mîyanê nê kesê ke seba kurdî perwerde dîyo de mamostayî qasê ke kursan de dersî birisê hedefê xo perwerde nêdîyo. Vate, Kurdî-Der ûsn. de zî rewşê bi no hawa ya. Mamostayî zêdeyêr gramerê ziwani ser o, badê nê zî wendiş û nûştişî ser o vîndenê la linganê qiseykerdiş û goştarîkerdişî ser o zî seba ke perwerdeyê formasyonî nêdîyo, musnayîşê ziwani kêmi maneno û nîno sewîyeya ke yena waştene.

Eke Tîrkîya biwazo kirmanckî (zazakî) sey ziwane diyinî yan zî sey dursa ziwani (saetêk, di saetî ûsn) bido, ganî verê her çî kurdî sey ziwaneq qebul bikero û naye gore zanîngehan de beşanê zaravayanê kurdî de dest bi perwerdeyê mamostayan bikero. Belkî seba despêkî mamostayan her wezîfe ra kesê ke kirmanckîya înan baş a bigêro û înan pedagojîyê musayîşê ziwani û metodolojîyê cê ser perwerde bikero. Seba ke mamostayî perwerdeyê ziwani de linga tewr muhîm ê. Goreyê Kumaravadîveluyî (2006a, 2006b) rolê mamostayanê sinifî sey hîris serranê peyênan nîyo û zaf bedelîyayo. Mamostayî ganî otonom bê û cayê ke perwerde danê ra bi ray kuwê û teorîyanê perwerdeyê ziwani amade bikerê ke biêşkê bikuwê vernî mêtîngehkarîya ziwani, serdestiya ziwananê bînan orte ra rakerê.

Netice Altun – Zanîngeha Ankara / Beşê Ziwanzanîye

Byram, M. (2003) Teacher education–visions from/in Europe *Babylonia* 3-4/03.

Isik, A. (2008). Yabancı dil eğitimizdeki yanlışlar nereden kaynaklanıyor? *Journal of Language and Linguistic Studies*. 4-2.

Kumaravadîvelu, B. (2006a). *Understanding Language Teaching*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Kumaravadîvelu, B. (2006b). Methods: Changing tracks, challenging trends. *TESOL Quarterly*: 40 (1), 59–81.

Wallace, M. J. (1991). *Training Foreign Language Teachers: A Reflective Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

Welatê Baskî de Perwerdekerdişê Malîman

Malimê ke dibistane (ilköğretim) de xebitîyenê ganî yew wendegehê maliman ra sertîfîka bigîrê, malimê ke wendegehê mîyanênî de xebitîyenê zî ganî wayîrê dîplomaya unîversîte bê û dersanê ver-xizmetê taybetî (özel hizmet-öncesi dersleri) bigîrê. Gama ke Qanûnê Normalîzekerdişê Zîwanê Baskî serra 1982 de qeubul bi, ancax qasê se ra vîstê (% 20) malimanê ke wendegehanê dewlete de xebitîyenê eşkayêne baskkî qîsey bikerê û zaf tayê nînan nê zîwanî de wendiş-nuştiş zanayêne. La nika, malimê ke baskkî musnenê û perwerdeyê bingehîn yê baskkî danê, teleb beno ke wayîrê sertîfîkaya qîmkerdişê zîwanî yê baskkî bê. Ewro se ra heştayê (% 80) malimanê ke wendegehanê dewlete de xebitîyenê sewîyeyêka başe de baskkî zanê û seba ke perwerdeyê baskkî bidê, dîploma gîrewta. Sewbînan zî se ra şeştî û hîrêyê (% 63) malimanê ke wendegehanê taybetan de xebitîyenê zî a sewîye de yê ke eşkenê bi baskkî perwerde bidê.

Merdim nê reqeman ra gelek mutesîr beno û nîşan danê ke perwerdeyê baskkî gelek rewac de yo. Baş o, nê malimê ke baskkî qîsey kenê kam ê? Tayê nê malimanê neweyan ke zîwanê dayîka xo baskkî yan zî îspanyolkî yo û unîversîte yan zî fakulteyanê perwerdeyî yê unîversîteyan de perwerdeyê bingehê zîwanê baskî ser o dîyeno ra vîyartê. Hema vajîm ke hemeyê nê malimanê neweyan zîwanê baskî de sewîyeyêka qîmkerdiye (yeterlilik) de yê. Labelê nê demanê peyênan de kêmiyayîşê nîsbetê ameyîşê dinya yê domanan û naye ra girêdaye wendegehan de kêmiyayîşê hûmara wendekaran ra sey verî zaf malimî nê perwerdekerdiş. Seba malimanê bikadro yê ke wendegehanê dewlete de xebitîyenê, perwerdeyê zîwanê baskî de qîmkerdiş ancax bi semîneranê perwerdeyî yê xizmetê zereyî (iç hizmet) yeno caardiş. Wezaretê Perwerdeyî yê Hukmatê Baskî seba malimanê ke wazenê zîwanê baskî bimuse yan zî malimê ke ganî bimuse, dersanê îlaweyan nano ro û seba nê malimanê ke beşdarê nê dersan benê seba saetanê derse malimanê yedekan wezîfedar keno. Hetta bê ke meaşê înan ra tu çiyêk bêro birmayîş, malimî seba ke beşdarê dera baskkî bibê eşkenê hetanî hîrê serrî îzn bigîrê. Vîst serranê peyênan de seba ke baskkî bimuse qasê 23,000 maliman nê îznî ra îstifade kerdo. Malimê ke beşdarê nê kursan bîyê seba ke bidê belgekerdiş ke ê zanayîşê zîwanê baskî de resayê sew yîyeyêka qîmkerdiye ganî dekwê îmtîhanan. Bi serran o ke nê malimî seba ke beşdarê nê kursan bibê, ganî baskkiya ke bi lebata xo ya kesane bi zor dereceyêko weset de musayê hewce kerdêne. La êdî bi vurnayîşê tayê çîyan, malimê ke sewîyeya destpêkî ya zîwanî de yê zî eşkenê beşdarê nê kursan bibê. Demanê peynîyan de vernîya naye ameyo akardiş ke malimê ke wendegehanê taybetan de xebitîyenê zî seba ke beşdarê kursanê baskkî yê nê tewiran bibê êdî eşkenê îznê bimeaşî (ücretli izin) bigîrê. Meaşê malimanê ke wendegehanê taybetan de xebitîyenê û wazenê beşdarê kursanê baskkî bibê û meaşê malimanê yedekan ke herinda înan de derse

danê hetê Hukmatê Baskî ra dîyeno. Sewbîna zî, malimê ke halê hazir de perwerdeyê baskkî danê zî seba ke bi beşdarbîyayîşê nê tewir kursan zanayîşê xo yê ziwani pêt bikerê û çîyê neweyî ke wareyê termînolojî de virazîyayê ra xeberdar bibê, kursê tam û nêmanî (tam ve yarî zamanlî) zî mewcud ê. Demêk ra nat, seba malimanê ke ziwani dayîka înan baskkî yo la bi spanyolkî derse danê zî organîzekerdişê kursanê baskkî bîyo pratîkêko vilabîyaye (yaygîn). Sayeyê nê kursan de malimê ke ziwani înan ê qiseykerdişî baskkî yo, wendiş-nuştişê xo yê bi baskkî zî aver benê; kursan de hem xezîneya çekuyan hem zî musayîşê qaydeyanê gramerî de aver şînê. Seba ke ziwani baskî perwerde de yeno bikarardiş, her ke şîno warê ke verê cû tede nêameyêne bikardiş ra zî vila beno, nê hetî ra zaf muhîm o.

Merdim akerde vajo, Welatê Baskî de seba maliman her ke şîno şertê musayîşê baskkî gelek musait benê. La ancî zî tayê malimî bineyke zehmetîyan ancenê. Nimûne, zafê aîleyan nêwazenê domanê înan perwerdeyê ke giraniya xo baskkî yo bivînê. Na rewşe de qismêkê maliman mecbur manenê şînê sewbîna wendegehanê ke bi spanyolkî perwerde danê. Bitayebtî malimê ke emrê xo 45 serran ra cor o, tekîd kenê ke babeta musayîşê ziwani de zaf zehmetî ancenê û daxilê nê tetbîqê ke aîleyî wazenê nê nêkerdiş. No rî ra vîyarte de seba ke bi baskkî perwerde bêro kerdiş, babeta qîmkerdişê ziwani de mecbur mendê ke standardan gelek nizm bigîrê.

Sayeyê semîneranê zereyê xizmetî de êdî hema vajîm ke tamamê maliman çut-ziwani ê. La zafê malimanê ke ziwani înanê diyin baskkî yo herçiqas wayîrê dîplomaya qîmkerdişê ziwani bê zî wina fikirîyenê ke perwerdedayîşê baskkî zor o. Paralelê naye de, tayê xebatî nîşan danê ke, seba wendekaranê ke ziwani înanê yewin yan zî diyin baskkî yo, gama ke pewrerde dîyeno înan, muwafeqîya akademîke (akademik başarı) hetanî nîsbetêk kewena.

Eke îhtîyacîya înan estbo, merkezê ke hemeyê maliman bieşkê pisporanê perwerdeyî reyde bişewirîyê estê. Nê merkezê ke hetê Wezaretê Perwerdeyî yê Hukmatê Baskî ra yenê destekkerdiş, nînan ra 18 hebî estê. Heme merkezan de yew koordînatore plankerdişê ziwani esto. Goreyê tuzukê Wezaretê Perwerdeyî ra amacê nê merkezan no yo ke, babetanê sey zanistîyê perwerdeyî (eğitim bilimleri), programê taybetî, materyal û perwerdeyê xizmetê zereyî de maliman rê şewirmendiye bikerê û waranê musayîşê ziwani de ceribnayîşan (deneyler) û çigêrayîşan (araştırmalar) bikerê. Plankerdişê ziwani baskî ra teber, warê zaftewirîya ziwani û kulturîye de, perwerdeyê îngilizkî de, îhtîyacê taybetî yê wendekaran û warê teknolojîyê neweyî de, nê merkezan de gelek wezîfedarê taybetî ke nê babetan de pispore biyê estê. Seba ke programanê çut-ziwaniye yan zî zafziwaniye de malimîye bêro kerdiş, waranê sey perwerdeyê zafziwaniyekediş³, mufredat, wareyê materyal û çimeyan de, ancî krîtîkkerdişê ziwani hedefi de ganî perwerdeyêko taybet bêro girewtîş.

Welatê Baskî de seba perwerdeyê ke qîm keno bêro dayîş her serre teqrîben di sey (200) dersî dîyenê. Qismêkê nê dersan tabloyê cêrinî de nîşan dîyayê.

³ No term herinda termê îngilizkî "immersion" de ameyo şuxulnayîş. Herçiqs xebata ma ya bi nameyê Birîna Ziwani (Dil Yarası) de sey çutziwaniyekerdiş ameyo şuxulnayene zî bikarardişê termê "zafziwaniyekediş" hina rast beno. (nç).

Vernîya dibistane	Kayê xebata grûbki Sey yew wasitayî tîyatro Perwerdeyê vernîya dibistane de dîyalogê vatişkî
Dibistane	Musayena musayîşî û musayena fikirîyayîşî Famkerdiş û xuliqnayîşê metnî Teqîbkerdişê sinifi
Malim	Têkilîya zîwanî de qîmkerdene Musnayîşê zîwanî de sey wasitayanê pedagojîkan blogî Mufredatê newe yê zîwanî
Umûmî	Texteyê dijîtalî Sey wasitayêkê pedagojîkî GPS Wendegeh de teknolojîyê neweyî

Heto bîn ra problemê ke taybetiyê malimanê ke programanê çut-zwanî û zafziwanîye de xebitîyenê zî estê. Welatê Baskî de mecbur ê ke derse bidê grûbanê tēmîyanekan (karma gruplar) ke wayîrê qabileyetê zîwanî yê cîya-cîyayan ê. Senî ke gelek cigêrayîşî zî nîşan danê, seba zaftewirîya zîwanî û kulturî amadekerdişê maliman qaso ke yeno arzukerdiş hende zî zor o. Sewbîna zî, rîyê statuyê ke baskî zîwanê eqalîyetî yo ra zî tayê zehmetîyan ancenê. Çunke zîwanê dayîka zafê maliman baskî nîyo. Ê ke zîwanê dayîka xo baskî yo zî seba ke tarîxê akademî de bikarardişê zîwanê baskî zaf kehen nîyo, coka qaso ke qîm keno înan wendiş-nuştişê xo aver nêberdo.

Heto bîn ra seke zafê cigêrayoxan zî vanê, eke bi malimanê yewziwanîyan reyde muqayese bibo, malimê ke prosesê musayîşê yew zîwanî ra vîyartê, problemanê wendekaranê ke prosesanê winasîyan ra vîyarenê hîna zaf baş zanê. Eke xebera merdimî naye ra bibo, hetê perwerdeyê programanê çut-zîwanîye û zafziwanîye ra zaf muhîm o.

Prof. Dr. Jasone Cenoz

Zanistîya Zîwanî ya Tetbîqî, Beşê Perwerde de Cigêrayîş

Unîversîteya Welatê Baskî

Not: No nuşte kitabê bi nameyê *Towards Multilingual Education: Basque Educational Research from an International Perspective* ra gêriyayo. Nuşte, esasê xo de yew nuştayo hîna hîra ke sistemê perwerdeyê Welatê Baskî gêno dest ra yew qisim ameyo girewtîş û goreyê amancê nê broşurî ameyo kilmkerdiş.

Katalonya de Perwerdekerdişê Maliman

Qedexeyê 30 serran yê perwerdeyê ziwane katalanan û bikarardişê ziwani, serranê peyênan yê diktatorîya Frankoyî de dest bi sistbîyayîşî kerd. Serranê 1970-71 de ziwane ke Spanya de yenê qiseykerdiş, seba perwerdeyê çend saetan destur ame dayîş. Serra 1980 de bi îlankerdişê muxtarîya Katalonya katalankî perwerdeyê verdibistane, dibistane û wendegehê mîyanênî de sey ziwane perwerdeyî biye wayîrê resmîyetî. Sayeyê statuyê resmî ke 1979 de ame şinasnayîş û tenzîmkerdişê ke serra 1983 de virazîyayî spanyolkî reyde katalankî zî heme sewîyeyan de biye ziwane perwerdeyî. Qanûnê Ziwani yê serra 1983 û qanûnê bîni ke ney dima vejîyayî, warê bikarardişê ziwane katalanan gelek hîra kerd.

Sektorê perwerdeyî ra vilabîyayîşê katalankî herçiqaş prosesêkê dergî de averşîyayîşêko bîstîqrar qeyd bikero zî idareyê katalanan eştîşê gama verêne de problemêkê girdî reyde rî bi rî mend. Texribatê ke sîstemê asîmilasyonî yê spanyolan viraştbi ra se ra hewtay û pancê (% 75) malimanê ke Katalonya de yê katalankî nêzanayêne. Sewbîna zî, se ra şeştîyê (% 60) nufusê cayî yê katalanan ziwane xo qisey kerdêne, la perwerdeyê katalankî nêdîbi. No semed ra, viraştîş û tetbîqkerdişê plan û hedefê perwerdeyî ke serra 1983 de bi Qanûnê Normalîzekerdişê Ziwani dest pêkerd ra ver ganî malim û her hawa xebatkarê perwerdeyî biamayêne perwerdekerdiş.

Seba helkerdişê mesela serra 1981 de binê nameyê “Sîstemê Bedilnayîşê Maliman” de dest bi yew programê taybetî yê di-merheleyî bi. No program hetê Enstîtuyanê Zanistîyanê Perwerdeyî ke girêdayeyê unîversîteyanê welatî bî ra ameyêne organîzekerdiş. Serra 1986 de malimê ke reya verêne nê programî ra mezun bîyî dibistanan de seba ke bieşkê dersa katalankî bidê bîyî wayîrê formasyonê ke hewce kerdêne. Dima 1987 de idareyê katalanan Geralitat, qenaet ard ke nê sîstemî wezîfeyê xo tamam kerdo û da vindarnayîş.

No modelê musnayîşî yê Katalonya de ke umûmen sey “sîstemê tekziwanîye” yeno zanayîş, îhtîyacîya wendekar û maliman ra îstînadên serranê destpêkî yê muxtarîye de ame averberdiş. Çarçewaya nê modelî de dersa spanyolkî û dersê ziwane xerîban yê bînan ra teber heme dersê bîni yê sey matematîk, zanistîyê fen û sosyalî ziwane katalanan de yenê musnayîş.

Kîştâ malimanê dibistane de malimê verdibistane, wendegehê mîyanên û heta ku malimê ke unîversîteyan de xebitîyenê zî lazim o ke ziwane katalanan bizanê. Ziwane katalanan de qîmkerdiş (yeterlîlik) bi sertîfîkayanê resmîyan yeno dîyar kerdene. Malimê ke verdibistane de xebitîyenê badê perwerdeyê hîrê serran yê unîversîte dîplomaya ke dîyena ganî qezenc bikerê.

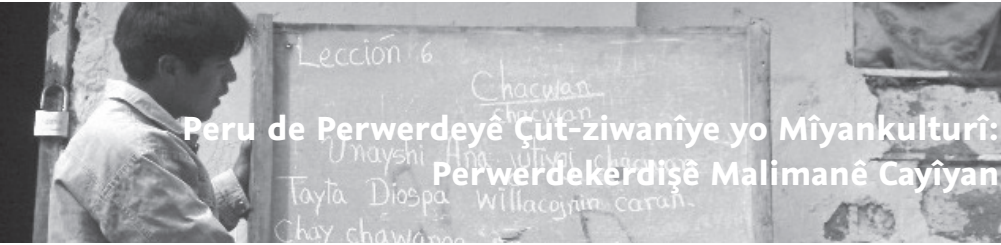
Malimî seba ke wendegehanê mîyanênan de katalankî bimusnê ganî mezunê unîversîte bê. La seba ke bieşkê wendegehanê mîyanênan de dest bi kar bikerê tena unîversîte ra mezunbîyayîş qîm nêkeno. Çünke ganî endamî beşdarê kursanê sertîfikaya pedagojî (CAP) bibê ke warê dîdaktîk yan zî pedagojî de dersa formasyonî danê. Sewbîna zî yeno waştiş, malimê bînî ke zîwanê katalanan de derse danê katalanakiya vatişkî û nuştişkî de qîmkerdişê (yeterlilik) xo îspat bikerê. Îdareyê perwerdeyî yê welatî, halê hazir de seba malimanê ke wendegehê mîyanênanî de derse danê zî yew tewir kursê zereyê xizmetî organîze kenê. Malimî seba ke qîmkerdişê xo yê zîwanê katalanan de aver biberê, beşdarê kursanê ke hetê Enstîtuyanê Zanistîyanê Perwerdeyî ra dîyenê benê.

Sîstemê destekê zîwanî yê musayîşê berzî di cîhetî yo. Nînan ra yew perwerdeyê bingehîn yê wendekezan; o bîn zî perwerdeyê maliman o. Ganî malimî çarçewaya nê perwerdeyê ke temamen bingehê katalankî ser o dîyeno de beşdarê dersanê teorîk û pratîkan bibê. Nê prosesî de hîna zaf çimgêrîya (gözlem) sinifî û plankerdişê dersan ca gêno. Wendekezarê ke nê programanê unîversîte ra mezun benê, heq qezenc kenê ke wendegehanê dereceyê mîyanênanî de derse bidê.

Perwedekerdişê maliman SEDEC (katalankî de Servîsê Musnayîşî) hetê Komela Rosa Sensat û tayê kolejanê taybetan ra yeno îdarekerdiş. SEDEC girêdayeyê Departmanê Perwerdeyê Katalonya yo û zîwanê katalanan de peredeyê resmî rayîr ra beno (yürütmek). No dezge eynî wext wayîrê taximêkê pîsporanê perwerdeyî yo û wezîfeyê nê pîsporan îcadkerdişê îmkananê pedagojîkan û caardişê îhtîyacanê musnayîşî yo. Nê dezgeyan ra teber, Omnium Cultural û GAEC (Grûba Hereketê Wendegehan yê Katalonya) zî seba averberdişê zîwanê katalanan xebatan kenê û kîştî naye de seba maliman kursanê musayîş û averberdişê katalankî organîze kenê.

Katalonya de herçiqas zîwanî normal yê perwerdeyê katalankî bo zî wendekezarê ke sîstemê perwerdeyî ra mezun benê ganî bieşkê spanyolkî zî qasê katalankî bikar bîyarê. No rî ra namzedê malimîye, kîştî zîwanê muxtar yê Katalonya de ganî spanyolkî zî bimusê.

Nejat Ayaz

Peru de Perwerdeyê Çut-ziwaniye yo Mîyankulturî: Perwerdekerdişê Malimanê Cayîyan

Peru, eynî sey gelek welatanê bînan yê Amerîkaya Latîne welatêko winasî yo ke tede gelek ziwane cayî (yerli) yenê qiseykerdiş. Badê ke hetê spanyolan ra ameyî dagîrkerdiş nê cayan de şarî bi serran sey kolonî ciwîyayî la ancî eşkayî ziwana û kulturê xo muhafize bikerê. Ewro nê welatî de ziwano ke tewr zêde yeno qiseykerdiş spanyolkî ya la ancîna zî 42 ra vêşêr ziwani hema zî bi hawayêko aktif yenê qiseykerdiş. Labelê statuyê berz û hegemonyaya spanyolkî dagîrkerdiş ra nat hertim ziwane welatî yê bîni tehdîd kerdê. Serranê 1950an ra nat spanyolkî ra teber ziwane bîni zî perwerde de ameyê bikarardiş la no tehdîd ancî zî dereceyêka muhîme de apey nêşîyo; çunke no perwerdeyo ke behsê ey beno, bîni de homojeniye, yanî asîmilasyonî xo rê kerdo hedef û nê hedefê xo de hetanî dereceyêk zî biser kewto. La serranê 1970an ra îtibaren bitaybetî badê ke programê Perwerdeyê Çutziwaniye yê Mîyankulturî ame averberdiş û badê ke termê mîyankulturîyîye (Kürtürlerarsılık) ame munaqeşekerdiş paradîgmaya verêne vurîyaya, tetbîqê neweyî dest pêbîyê. Netîceyê naye de geşbîyayîşê muhîmî qeyd biyê. Nê prosesî de vurîyayîşanê tewr muhîman ra yew zî wareyê perwerdekerdişê maliman de yo.

Cêr ra, ziwane Quechua ke spanyolkî ra dima ziwane diyin o ke tewr zêde yeno qiseykerdiş de seba ke derse bidê ma behsê perwerdekerdişê (yetîştirme) maliman kenê.

Perwerdekerdişê maliman, perwerdeyê çutziwaniye reyde bala xo daya berzkerdişê muwafeqîya akademîke ya wendekaran ser ke ziwane dayîka înan Quechua ya. La îstatîstîkî exlebê xo nizm mendê, coka hem malimî hem aileyî bişubhe ewniyayê faydeyanê perwerdeyê çutziwaniye ra. Labelê serranê peyênan de gelek maliman ewniya ke muhtewayaya sistemê perwerdeyî ke maliman perwerde keno kolonyalist (sömürgeci) o, dest pêkerd bale ante termê “mîyankulturîyîye” ser. No rî ra hetê metodanê programî, muhtewayê perwerdeyî û aktivîteyê ke tetbîq benê ra vurîyayîşê (değişim) gelek muhîmî tede ameyî kerdiş.

Amacê nê programanê neweyan yê perwerdekerdişê maliman no yo, wazenê maliman amade bikerê ke bieskê mintiqayanê teberê bajaran de û cayanê ke tede di ziwani yenê bikarardiş de goreyê metodanê mîyankulturî û çutziwaniye bişuxulîyê. Hedefê bingehîn yê programan perwerdekerdişê maliman bo zî tayê wextan materyalanê derse zî amade kenê. Gama ke namzedî seba programî yenê weçînayîşê ehemîyetêko taybet diyeno dewamkerdişî (sürdürülebilirlik), coka tayê krîterî tesbît biyê. Nînan ra yew xebitîyayîşê maliman mîyanê “torra wendegehi” de yo. Goreyê naye, wendegehê ke hetê cografya ra yewbînan ra nêzdî yê, yew “torre” virazenê û malimê ke na mitîqa de manenê seba mintiqaya xo yew polîtîkaya perwerdeyî ya muştêreke dîyar kenê. Mîyanê nînan de babetê sey semînerê maliman yê muştêrekî, tewirê aktivîteyan seba

projeyanê geşbîyayîşî (gelişim) peydakerdişê fonan zî estê. Hemeyê torran bi no qayde xebitîyenê û her serre derheqê xebatanê xo de rapor danê wezaretê perwerdeyî.

Malimê ke verdibistane (Anaokulu), dibistane (ilkokul) û wendegehê mîyanênî (Ortaokul), yanî malimê nê her hîrê qedemeyan de xebitîyenê beşdarê nê programî benê.

Taybetiyê Maliman

Hem malimê verdibistane yê şarê cayî ra ke perwerdeyê unîversîteyêka taybete nêdiya hem malimê qedemeyanê bînan ke perwerdeyê malimîye diya beşdarê programî benê. La nê maliman ra tu kesî bi hawayêko resmî perwerdeyê çutziwanîye nêdiyo. Heto bîn ra, hemeyê înan hem ziwane Q^{ue}chua hem spanyolkî de gelek serkewte yê. Ser de zî (üstelik), zafê înan domaniya xo nê mintiqayanê teberê bajar de vîyarnaya. Heto bîn ra, mîyanê malimanê ke perwerdeyê resmî diyo û malimê ke şarê cayî (yerli halk) ra yê la perwerdeyêko resmî nêdiyo hetê hasasiyetê (duyarlılık) ziwani û kulturî ra ferqê balkêşî estê. Malimê dewan yê ke şarê cayî ra yê întibaqêko zaf baş nişanê programê mîyankulturî dayo. Nimûne, ciniyê ke kreşanê dewan de xebitîyenê, ferq kerdo ke tayê pêşniyazê ke hetê dezgeyanê resmîyan ra amade bîyê dewan reyde qet pênekewenê û keyfê wendekaran pê nêno, herinda naye de dest pêkerdo metodê ke înan bi xo keş kerdê, tetbîq kenê.

Ziwanê ke perwerde de yenê bikarardiş

Modelê perwerdeyê çutziwanîye ke mintiqa de tetbîq benê, goreyê tewsiyeyanê malimanê torra wendegehan ra, hetê wezaretê perwerdeyî ra amade benê. Q^{ue}chua ke ziwane mintiqa yo, şeş serranê verênan de heme aktîvîteyanê perwerdeyî de ziwano bingehîn o. Prosesê nê şeş serran de spanyolkîya ke sey dursa ziwani yena musnayîş, saetê na derse qedeme bi qedeme yenê zêdnayîş. Herçiqas tewsiye beno ke qedemeyê diyin yê programî de ziwane Q^{ue}chua bibo ziwane perwerdeyî, la na babete de îqnakerdişê maliman her game mumkin nîyo. Coka tayê malimî pratik de spanyolkî de perwerde danê.

Program de dursa ziwani ya diyine seni, spanyolkî seni danê musnayîş zî diyar bîyo. Naye gore, spanyolkî, goreyê metodê têkiliya bitesire (communicative approach) yena dayene. Dersan de hîna zaf qabilîyetê qiseykerdişî ser o yeno vindertiş. Seba naye temrînê (alıştırma) bidetayî yê qiseykerdişî programî de ca gêne. Sewbîna zî nêzdîbîyayîşêkê “bingehê şari” ser o yeno qebulkerdiş (benimseme). Çünke spanyolkî ziwane kolonyalistan o, gama ke mîyanê komelî de qisey beno, umûmen têkiliyêka îqtîdarî ke seypê niya zî vejeno meydan. Coka no program bikarardişê spanyolkî ra eleqedar, xo rê keno hedef ke wendekaran derheqê çiyakarîye (ayrımcılık) de zî bikero wayîrê zanayîşî.

Babetê ke munaqeşe benê.

Herçiqas hema vajîm ke hemeyê maliman derceyêka başe de Q^{ue}chua qisey bikerê zî seba ke perwerdeyê xo yê malimîye spanyolkî de diyo, ziwane Q^{ue}chua de babetanê sey wendiş û nuştiş, awankerdişê cumle û rastnuştiş de hende zî wayîrê qabilîyetê temami nîyê. No rî ra gama ke

domanan musnenê wendiş û nuştîş, endîşeyê ke do şaş bimusnê, vejîyeno meydan. Sewbîna, tēmîyanekîya ziwane nuştîş de zî maliman rewşêka zore de verdana. Çünke tayê kesî vanê na yewe rast a ke *Quechua* standarde hemeyê mintiqayan de bêro bikarardiş, la tayê zî mudafea kenê ke wa fekê cîya-cîyayî yê mintiqayan zî bêrê hesabkerdiş û ziwane kî nuştîşî yê ‘çend-diyalektinî’ tercîh kenê. Program hîna zaf standardîzebiyayîşî tercîh keno la qismêko muhîm yê maliman piştgirîya kesê ke derheqê fekan de hesasiyetê xo esto kenê. Heto bîn ra, munaqeseyêka winasî kerd ke derheqê ziwane *Quechua* de yew haydarîye (farkındalık) bêro meydan.

Munaqeseyê muhîmî yê bîni zî derheqê spanyolkî ra tercumekerdîş û ziwane *Quechua* de nuştîşê metnanê akademîkan de ameyê meydan. Wezaretê perwerdeyî seba heme sinifan kitabane derse yê spanyolkî amade keno û wendegehane rê şaweno. Herçiqas nê kitabî tercumeyê ziwane cayîyan benê zî, malimî zafê reyan bikarardişê çekuyanê ke şar zêde aşînayê înan nîyo û cumleyê ke goreyê awanîya (yapı) ziwane cayîyan nîyê ra gerrizîyenê (şikayet etmektedir).

Sewbîna zî, babetê ke munaqese benê ra yew zî zanayîşê akademîkî her tim vera zanayîşanê bînan de dekenê cayêkê prestîjîni. Çünke “zanayîşê akademîkî” yo zaf prestîjin ke eserê kozmolojîyê Rojawanî yo, zafê reyan sey zanayîşêkê “gerdûnî (evrensel)” û “tewr rast” nîşan beno, la vera ey de zanayîşê ke yê Rojawanî nîyê zî sey “edetî (geleneksel)” û “cayî (yerel)” nîşan diyenê, zeman û mekanî cayîyê de yenê hepskerdiş. Na rewşe de heme çeşîtê zanistî û hawayê zanayîşî yê sey “razber (soyut)”, “notr”, “zanistîyaneyê safî” û “zanayîşê gerdûnî (evrensel bilgi)” peygoş kenê ke *zeman yan zî cayêkê bellikerde yê tarixî* de hetê tayê merdiman ra ameyê xuliqnayîş. Vera naye de her hawa zanayîşê ke yê Rojawanî nîyê zî bi termanê sey ‘etnoakademîk’, ‘etnomatematik’, ‘etnobiyojî’, ‘etnotib’ û ‘etnoastronomî’ name kenê. Esas na yewe kena ke tēkiliyê kolonyalistîya newîye bêrê hesilnayîş (üretilme) û vila bibê. No rî ra, seba ke kolonîzekerdişê zanayîşî (bilginin sömürgeleştirilmesi) ra aqîtiyê, programê perwerdekerdişê maliman de hetê maliman ra rayîrêko hîrê merheleyin yeno teqîbkerdiş. Nê hîrê merheleyî wina xulasa benê:

Zanayîş bi tayê erjan dorgîrewte yo, yanî ganî merdim bizano ke yew nijad, cins û kokêk yew hawa fikirîyayîşêk temsîl kenê.

Ganî zanayîşê edetî (geleneksel bilgiler) newe ra keşf bibê, krîtîk bibê (değerlendirilmeli) û tetbîq bibê, kîştî naye de zî biçîmê zemanê û mekanyî (zamansallık ve mekansallık biçimleri) ke nê zanayîşî se “zanayîş (bilgi)” ney la se “zanayîşê edetî (geleneksel bilgi)” kod kenê zî bêrê tehqîqkerdiş (sorgulanmalı).

Tewrê zanayîşî yê cîya-cîyayî, komî (kümeler) yan zî yewîneyê ke wina net dîyar biyê û ser û binê xo gêrîyayê, ganî yewbînan de nêrê tēkildarkerdiş (ilişkilenidriilmemeli); eksê naye de, ganî seba hesilnayîşê neweyî yê entelektuelîye sey malzemeyê ardimkarî bêrê fikirîyayîş.

Goreyê kozmolojîyê cayî ra perwerde

Hedefanê nê programî ra yew zî Andî⁴ mufredatê wendegehî de bicakerdişê kulturê cayî (û kîrişnayoxanê nê kulturî), zanayîşê Rojawanî yo ke ameyo “gerdûnîkerdiş” û zanayîşê

⁴ And, nameyê rêzilekoyanê tewr girdan yê dinya ke zafê welatanê Amerîkaya Latîne ra vîyarenê û nameyê na mintîqa yo. Medeniyetê tewr kehenî yê sey Maya, Aztek û İnkâ warê nê rêzilekoyan de ciwîyayê. Ewro zî qismêko muhîm yê şarê Amerîkaya Latîne dorûverê nê koyan de ciwîyayîşê xo dewam kenê.

serdest yê Peruyî reyde bîyarê eynî sewîye. Seba ke tenzîmkerdişê (düzenleme) muhtewa serbest ameyo verdayiş, se prensîb viraştişê naye mumkin o. Malimî, wendegehî û mintiqayî goreyê şertanê xo yê cayîyan hem hetê muhtewa ra hem zî hetê metodî ra eşkenê naye bivurnê. La tetbîqkerdiş de karo esasî paweyê maliman ameyo verdayiş. Çünke vîyarte (geçmiş) de zafê maliman ziwan û kulturê cayî yê Quechua qij dîyo, xo sey parçeyêkê nê ziwan û kulturî nêdîyo. Coka ganî nê malimî fikr û muhakemeyanê (yargî) xo yê verênan yê derheqê kozmolojîya Quechua de bişiknê, babetanê se qabilîyetê fikirîyayîşê analîtîkî de perwerde bigîrê û sewbîna zî, ganî bimusê stratejîyanê neweyan tetbîq bikerê. Nimûne, mîyanê serranê 2003-2006 de semîneran de nê temayî ameyî munaqeşekerdiş: “Çira ganî ma kozmolojîya Andî bizanîn?”, “Seba şaranê cayîyan ‘kalîteyê cuye’ çî ifade keno?”, “Kozmolojîya Andî parçeyêkê biçimê fikirîyayîşê wendekaranê ma ya”, “Malimî zî ‘wendekarê’ kozmolojîya Andî yê”, “Termê cayî senî reyna yenê sazkerdiş?” “Kulturê Andî de fikirîyayîşê matematîkkî, pratîkê wendiş-nuştişî bi şeklê ke goreyê kulturî ra yo musnayîş” û “Goreyê teqwîmê şarî ra tenzîmkerdişê zaftewirîya mufredatî, serra wendegehî û dersan”.

Sewbîna zî maliman reyde tayê projeyî ameyê tetbîqkerdiş û goreyê teqwîmê şarî ra, mesela, aktîvîteyê derheqê zîretî de ameyê kerdiş, wendekarî û kesê ke şarî ra yê zî beşdarê nê projeyan bîyê. Sayeyê nê projeyan de, lebitîyayê ke wendegehan de, derheqê biçîmanê zanayîşê cayî û kulturî de perspektîfê maliman hîra û xorînêr bikerê. Bi naye zî qîmê xo nêardo, muhtewa ra bigîre hetanî mufredatî, rastîya metodê musnayîşî ke yenê bikarardiş ra bigîrîn hetanî rewşa materyalan, edetê wendegehan, bikarardişê ziwani, hetta ke babetê sey kinc û kolê ke wendegehan de yenê xoradayîş zî tede, derheqê nê çîyan de fikr û helwêsta înan de vuryayîşê muhîmî virazîyayê.

Newe ra tarîfkerdişê têkiliya mîyanê wendegeh û komelî de

Malimê ke beşdarê programî benê, beno ke verî umûmen xo meslekê xo reyde, wendegehê xo û mufredatê neteweyî reyde seypê (özdeş) bivînê û babetanê se “geşbîyayîş”, “kalîteyê cuye” û “averşîyayîş” de wayîrê fikrêkê sabîtî bê. Bi vatişêkê bînî, zafê înan xo aidê yew grûba etnîkî û sey endamê komelê ke tede xebitîyenê xo tarîf kenê û nê şeklî de xo danê şînasnayene. Na babete de çend hedefê programî estê:

Malimê ke seraserê cuya xo de maruzê cîyakariye (ayrımcılık) bîyê û seba ke yew fikrê ke bibo alternatîfê “cuya başe” ya Rojawanî çin bîyo coka bîyê xerîbê komelê xo û kulturê Quechua ra dîr kewtê, newe ra tesîskerdişê nasnameyê nê maliman;

Wendegehî bikero parçeyêkê komelî û cayê wendegehî komel de newe ra dîyar bikero, nînan reyde newe ra tesîskerdişê koordinasyonêkê diletî yê muqabilê yewbînan de;

Bi hawayêko aktîf maliman daxilê karê rojane yê şarî kerdiş û hawayo ke şarî bi xo wazenê de wendegehan viraştiş, seba xuliqnayîşê rewşêka winasî xebitîyayîş;

Seba ke şar beşdarê waranê dezgeyî (kurumsal alanlar) yê bînan zî bibo, pêardişê şertanê musaîtan.

Seba ke naye de biser bikewê, temayê sey rolê komelkî yê perwerdeyî, tarîxê ziwane kolonyalistî ke dewanê cayîyan de ameyo tetbîqkerdiş, derheqê komel û wendekaran de helwêst û zanayîşê maliman, wendegehan de cîyakarîya kulturî û ziwani, sinif de cîyakarîye kapsamê programî de gêriyayê dest, projeyê pilotî ke malim û şarî ameyê têhet, tetbîq biyê. Sayeyê naye de hem malimî hem zî şar, bawerîya ke wendişo berz tekane rayîrê “geşbiyayîşî” yo ra xo xelisnayo, herinda ney de muhîmiya fehmkerdişê dînamîkanê xo yê cayîyan de hîna vêşî biyê wayîrê ferasetî. Nînan ra teber, programê radyo û televîzyonî ke malimî û şar ameyê têhet zî organîze biyê, sewbîna zî dest pêkerd konferansê serrane ke tede babetê cîya-cîyayî yê perwerdeyî munaqeşe benê zî organîze biyî. Seba dewamkerdişê nê xebatan beşdarîyêka zaf û bitesîre virazîya. Konferansê bi nameyê “Ardîşê Yew Cayî yê Di Zanayîşan: Îmkan û Problemê Perwerdeyê Mîyankulturî û Çutziwaniye” neke paytextê mintîqa de, bajarane hîna mehelîyan de tenzîm bî. Bi no qayde bale ancîya ser ke tenzîmkerdişê muxtarî (özerk düzenlemeler) çîqas muhîm ê. Sewbîna zî, seba ke piştgîrîya ziwane *Quechua* bikerê dîqet kerdo ke teblîxî hîna zaf bi ziwane *Quechua* pêşkêş bibê.

Îmkanê îdareyê muxtarî

Eke bi hawayî sîyasî û îdarî dest bi kar nêbiyêne, nê geşbiyayîşê ke ma cor ra behsê înan kerd beno ke tu yew zî nêvirazîyayêne. Perwerdeyî fonksîyonêko wina ard ca ke hemeyê welatî bivîyaro îdareyê muxtarîyêti ser, şar bi hawayêko bitesîr (etkili) beşdar bibo û polîtîkayê Perwerdeyê Mîyankulturî û Çutziwaniye temamê mintîqayan de bêrê tetbîqkerdiş. Sewbîna, sayeyê torrê ke ameyê ronayîşê de temsîlkarê perwerdeyî û temsîlkarê rêxistinane şarê sîvilî ke mintîqayanê bînan ra ameyê, projeyê xo yê perwerdeyê serrane goreyê rewşa mintîqaya xo hîra kerdê û îmkan dîyo ke mintîqayanê bînan reyde bidê têver.

Eke ma nê heme munaqeşeyanê ke cor ra biyî bidîm arê, termê mîyankulturîyîye tena yew metod nîyo; eynî wext de gelek mintîqayanê badê kolonyalistîye de seba munaqeşekerdişê bineşeyanê (kalıntı) ke kolonyalizmî xo dîma verdâyê potansiyelêko muhîm xo de kirîşneno. Seke Peru de serranê 1950an de yeno dîyene, nê programî neke bi tena sereyê xo qedîyayîşê kolonyalizmî ardo meydan, eynî wext de rayîr akerd ke nîzame sîyasî yo serdest, ekonomîkî û sosyalî zî bîbedilîyo. La serranê 1970an ra îtibaren, bi vejîyayîşê meydanî yê termê mîyankulturîyîye ke hetê şaranê cayîyan ra ameyo averberdiş, dest bi muhakemekerdişê (sorgulanma) mufredatê nimtkî bi û vejîya meydan ke metodê perwerdeyî û materyalê derse ke yenê bikarardişê têkilîya îqtîdarê kolonyalistî senî newe ra hesilnenê (üretme). Badê nê heme averşîyayîşan cografîya Amerîkaya Latîne de dest bi vilabîyayîşê (yaygınlaşma) waştîşanê mîyankulturîyîye bi.

Susanne Jacobsen Perez

Not: No nuşte meqaleya bi nameyê “*The Contribution of Post-Colonial Theory to Intercultural Bilingual Education in Peru: An Indigenous Teacher Training Programme*” ra bikilmkerdişê gëriyaya. Coka cumleyê ke nuşte de ameyê bikarardişê motamot tercumeyê metnê orjînalî niyê. Meqale, kitabê bi nameyê *Social Justice Through Multilingual Education* ke editörîya Tove Skutnabb-Kangas, Robert Philipson, Ajit K. Mohanty û Minati Panda de weşanîyayo de vila bîya.

“Önce Anadili” broşür dizisinin Kürtçenin Zazaca lehçesinde hazırlanan bu yedinci serisinde, Bolivya’dan Peru ve Hindistan’a, Bask Ülkesi’nden Katalonya’ya kadar birçok ülkede denenmiş veya uygulanmış olan dil kırımı, azınlık dillerinin dışlanması, eğitimde anadilini esas alan eğitim ve çokdilli eğitim modellerinin örnekleriyle tartışıldığı birbirinden farklı on makale yer almaktadır.

Bu broşürlerde yer yalan makaleler ve tartışılan konular, sadece Kürtlerin en yakıcı sorunu olan anadili ve anadilinde eğitim sorunlarını gündeme taşımıyorlar; aynı zamanda Kürtçenin Kurmanca ve Zazaca lehçelerine çevirileriyle, bu her iki lehçenin modern terminolojideki dilsel kapasitesini açığa çıkarmasının önemli bir kanıtı olarak karşımızda duruyorlar.

No broşurê hewtine yê rêzebroşuranê “Verî Zıwanê Dayîke” ke kirmanckî (zazakî) de amade bîyo de des meqaleyê ca gênê. Nê meqaleyan de babetê sey qirkerdişê zıwanî ke welatanê sey Bolîvya ra heta bi Peru û Hindîstan, Welatê Baskî ra heta bi Katalonya de ameyê ceribnayîş yan zî tetbîqkerdiş, teberkerdişê zıwanê eqaliyetan, modelê perwerdeyê ke zıwanê dayîke bingeh gênê û perwerdeyê zafziwanîye munaqeşe benê.

Meqale û babetê ke nê meqaleyan de muanqeşe benê, neke tena persê bingehîni yê kurdan zıwanê dayîke û zıwanê dayîke de perwerdeyî anê rojeve; eynî wext de bi çarnîyayîşê xo yê seba lehçeya kirdaskî û kirmanckî yê kurdkî, terminolojiyê modernî de bîyê delilê îspatkerdişê kapasîteya zıwanî ya nê her di lehçeyan zî.

**DİYARBAKIR SİYASAL VE SOSYAL
ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ**

**ENSTİTUYA DİYARBEKİRÊ BO
LÊKOLİNÊN SİYASÎ Û CIVAKÎ**

**DİYARBAKIR INSTITUTE FOR POLITICAL
AND SOCIAL RESEARCH**

ISBN: 978-605-5458-15-7